

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 373(497.434)"1860/1914"

Prejeto: 10. 7. 2010

Marjetka Balkovec Debevec

mag., muzejska svetovalka, Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: marjetka.balkovec@guest.arnes.si

**»Učiteljstvo je zastavilo vse svoje moči procvitu šole
in vzgoji naroda«.**

Belokranjsko šolstvo in učiteljstvo med 1860 in 1914

IZVLEČEK

Članek podaja pogled v razvoj šolstva v obdobju od začetka šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne. Namen članka je predvsem opozoriti na vlogo šole oziroma učiteljev in učiteljic, najprej v širjenju zavesti, da je sploh potrebna osnovna izobrazba, in naprej, da se znanje, boljša izobrazba lahko koristno uporablja tudi za izboljšanje splošnih kulturnih, družbenih in gospodarskih razmer. Prispevek uvodoma povzame začetke šolstva v Beli krajini pred letom 1860, nato prikaže šolstvo v Beli krajini po letu 1860 ter spremembe in napredek šolstva po ljudskošolskem zakonu leta 1869. Prispevek pokaže še na pomen, ki so ga pri delu učiteljstva imela učiteljska zborovanja in Belokranjsko učiteljsko društvo, predvsem pa opozori na nekatere posameznike, učitelje in učiteljice, ki so pomembneje vplivali na razvoj šolstva, kulturnega življenja in gospodarstva v Beli krajini pred prvo svetovno vojno.

KLJUČNE BESEDE

zgodovina šolstva, Bela krajina, učiteljstvo, učiteljska zborovanja, Belokranjsko učiteljsko društvo

ABSTRACT

**»TEACHERS PUT ALL THEIR STRENGTH INTO THE DEVELOPMENT OF SCHOOLS
AND NATIONAL EDUCATION«.**

EDUCATION SYSTEM AND TEACHERS IN WHITE CARNIOLA BETWEEN 1860 AND 1914

The paper offers an insight into the development of the education system from the beginning of the 1860s to World War I. Its primary aim is to draw attention to the role that schools and teachers had, firstly, in spreading the awareness about the necessity of elementary education and, secondly, that acquired knowledge, improved education, may also be put to good use to facilitate the improvement in general cultural, social and economic conditions. In the introduction the paper begins by providing a concise depiction of the beginnings of education in White Carniola before 1860 and then describes the development of education in the province as it took place after 1860, combined with the changes and progress achieved on the basis of the Public School Act of 1869. The paper also points to the significant influence of teachers' rallies and the Teachers Association of White Carniola on the situation of the teaching profession, and alerts to a few notable teachers and other individuals in the field of education whose work and authority importantly contributed to the development of education, cultural life and economy in White Carniola from the early 1860s to World War I.

KEY WORDS

history of education system, White Carniola, teachers, teachers' rallies, Teachers Association of White Carniola

O začetkih šolstva v Beli krajini do leta 1860

Šolstvo je sestavni del širših kulturnih, družbenih, političnih in gospodarskih tokov. Tudi v Beli krajini je bil razvoj šolstva tesno povezan s spremembami v načinu življenja ljudi in s širšim kulturno-zgodovinskim razvojem.

Prve začetke šolstva v Beli krajini bi lahko postavili v 13. stoletje, najprej v leto 1228, ko je Črnomelj postal sedež takrat ustanovljene črnomaljske župnije, ki je obsegala celotno Belo krajino.¹ V vseh večjih farah so bile ustanovljene župnije, predvidevamo lahko, da tudi v Črnomlju. Ko je šolsko preteklost v Črnomlju raziskoval Leopold Podlogar, ki je leta 1907 objavil članek *Kratka zgodovina ljudske šole v Črnomlju*, je kljub pomanjkanju zanesljivih poročil predvideval, da se je vsaj že leta 1268 s šolstvom v Črnomlju začel ukvarjati nemški viteški red, ko se je naselil v ta kraj. Šolstvo je bilo ena od dejavnosti, s katerimi se je ta red ukvarjal že prej v Ljubljani.

Viktor Steska je v članku *Šolstvo na Kranjskem pred l. 1500* zapisal: »Bržkone so bile šole tudi po drugih krajih naše domovine pred l. 1500, zlasti v Kranju, Črnomlju, Metliki in v Višnji Gori.«²

Temeljno razpravo o razvoju belokranjskega šolstva do leta 1869 je napisala Slavica Pavlič, nekdanja direktorica Slovenskega šolskega muzeja v Zborniku za historijo šolstva i prosvjete leta 1971.³ Med drugim je opozorila, da so že pred letom 1500 za učitelja v Črnomlju navajali nemški naziv »Schulmeister«, ki je nenavaden za cerkvenega učitelja, zato smemo soditi, da po nemško označeni učitelj ni bil učitelj cerkvene šole, temveč mestne. Mestna šola pa je pomenila stopnjo naprej v razvoju šolstva, ker so mladino šolali zaradi praktičnih življenjskih nalog.⁴ V članku *Šolstvo na Kranjskem v protestantski dobi* zasledimo naslednje podatke: »Nemške osnovne šole so bile leta 1569 v Kranju, Metliki, Črnomlju, Kamniku, Žužemberku, kot spričuje zapisnik deželnega zbora.«⁵ Tako sta v obeh belokranjskih mestih delovali protestantski šoli, saj »baš Metlika stolica Bele krajine je bila najvažnejše središče protestantskega gibanja tudi za hrvatsko Krajino«. Leopold Podlogar je navajal podatek, da je bil leta 1575 v Črnomlju protestantski učitelj Jernej Mravinec »in učil latinska,

cirilska in glagolska pismena.«⁶ Steska pa je navedel, da je v Črnomlju učil Jan. Theyner (1575), v Metliki pa Sebastijan Schwarz (1582).⁷ Potem ko je protestantsko šolstvo zelo zaživelo in so se učitelji pri poučevanju otrok posluževali Trubarjevega Abecednika, splošna ljudska izobrazba pa je bila slovenska, je doba protireformacije zatrla to šolo. Šolstvo je bilo v 17. stoletju neredno, občine so sem in tja najemale le pisanja in branja večše cerkvnike in orglarje.⁸ Podobno stanje je trajalo verjetno tudi v začetku 18. stoletja, saj bi to lahko potrjevalo ugotovitev Borisa Golca, ki je za Črnomelj zapisal: »Kot so vicedomu poročali okoli leta 1714, so bili prav vsi meščani razen mestnega sodnika in pisarja neveščji pisanja (*lesens vndt schreibens unkhündig sein*), medtem ko je v Metliki v istem času poleg sodnika znalo brati in pisati le nekaj mož.«⁹

Med terezijansko-jožefinskimi reformami, ki so bile namenjene predvsem napredku in koristi države, je bila leta 1774 izpeljana tudi šolska reforma, prvi avstrijski osnovnošolski zakon, imenovan Splošna šolska naredba, s katerim je bila uvedena splošna šolska obveznost za vse otroke od 6. do 12. leta starosti. Podlogar je o tem zapisal, da je cesarica Marija Terezija izdala splošni šolski red, »po katerem naj bi se v vsaki župniji poučevalo v triviju: v pravilnem branju, pisanju in številjenju«. Za Črnomelj je ohranjen podatek, da je leta 1780 začel v župnišču poučevati župnik Matija Pasič. Zanimivo je, da so želeli osnovno znanje pridobiti tudi starejši, saj so v šolo »silili tudi odrasli in neredko je gledal učitelj poleg mladega otroka sedeti njegovega očeta.«¹⁰ Še pred Podlogarjem se je s preučevanjem črnomaljskega šolstva ukvarjal ravnatelj šole, katehet Jakob Gros, ki je že leta 1864 v letnem poročilu šole objavil prispevek o zgodovini črnomaljske šole. Prvih začetkov črnomaljskega šolstva ni mogel z gotovostjo določiti, lahko je le potrdil, da je šola obstajala že pred letom 1754. V nekem dopisu novomeški kresijski gosposki z datumom 11. 6. 1794 je bilo navedeno: »da so se deca do leta 1754 v Črnomlju hvalevredno podučevala«. Zato je sklepal: »Ker so se pa otroci pred 1754. l. v Črnomlju hvalevredno podučevali, so gotovo že takrat Črnomaljšci hvalevredno šolo imeli.« Naslednji zgodovinski podatek o črnomaljski šoli, ki ga je Gros navajal, je bil iz leta 1786 in je določal, da mora križniški red v Črnomlju sezidati poslopje za normalno šolo. Temu je bil dodan predlog, da bi bilo morda najbolje, če bi odkupili hišo prejšnjega organista in jo predelali v šolo.¹¹

¹ Več podatkov o začetkih šolstva v Beli krajini najdemo v naslednjih prispevkih: Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini do leta 1869*, *Zbornik za historijo ...*, str. 81–118; Podlogar, *Kratka zgodovina ljudske šole v Črnomlju*, 1906/07; Kramarič, *Začetek šolstva v Črnomlju*, *Rast*, str. 84; Vončina, *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*, 1978; Balkovec Debevec, *V Črnomlju od nekdaj bili so veseli*, str. 223–238.

² Steska, *Šolstvo na Kranjskem pred l. 1500*, *Slovenski učitelj*, 1902, str. 116.

³ Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini*, str. 81–118.

⁴ Prav tam, str. 89.

⁵ Steska, *Šolstvo na Kranjskem v protestantski dobi*, *Slovenski učitelj*, 1902, str. 133.

⁶ Podlogar, *Kratka zgodovina ljudske šole*, str. 4.

⁷ Steska, *Slovenski učitelj*, 1902, str. 133.

⁸ Podlogar, *Kratka zgodovina*, str. 6.

⁹ Golec, *Črnomelj od nastanka trške naselbine*, str. 180.

¹⁰ Podlogar, *Kratka zgodovina*, str. 7.

¹¹ Gros, *Zgodovina črnomaljske šole*, str. 3–4.

Zgodovina črnomaljske šole.

Prvi začetek črnomaljske šole s historično gotovostjo določiti ne moremo; ali toliko je gotovo, da je že pred 1754. letom obstala. V nekem starem dopisu (11¹/₆. 1794) do novomeške kresijske gosposke se namreč bere: „da so se deca do leta 1754. v Črnomlju hvalevredno podučevala“ (dass die Kinder bis 1754 allda lobwürdig instruiert waren). Ker so se pa otroci pred 1754. l. v Črnomlju hvalevredno podučevali, so gotovo že takrat Črnomaljci hvalevredno šolo imeli.

Od te šole ne najdemo nobenih zgodovinskih dokazov do leta 1786. Iz tega leta še le nahaja se neki dopis do deželnega križatca (Landescomthur), da mora križanski red (Orden), kot patron, novo poslopje za normalno šolo v Črnomlju z $\frac{2}{3}$ stroškov napraviti in da se na nobeno pritožbo križanskega reda zoper to zidanje ozira imelo ne bode. Pridjano je tudi, da bi morda še najboljše bilo, ako bi se hiša poprejšnjega organista kupila in v šolo predelala.

Od l. 1794. je neka prošnja do novomeške kresijske gosposke, da bi se po smrti takratnega organista in cerkvenega služabnika prihodnjemu učitelju letna plača povišala, in sicer, da bi dobival 40 gl. kot mestni pisar in 60 gl. iz črnomaljske mestne denarnice. V odpisu od 28. julija 1795 dovolila je v to prošnjo novomeška kresija, dodala mu še 85 gl. 37¹/₂ kr. drugotnih dohodkov in privolila mu zraven za pobiljšek še 14 gl. 22¹/₂ kr. iz normalnega šolskega zaloga.

Dne 11. septembra 1795. sta metliška komenda in črnomaljsko mesto novomeški kresiji poprejšnjega šolmoštra Ant. Pibernika, ki je bil med tem izpit za normalnega učitelja napravil, za učitelja v Črnomelj priporočila. Novomeška gosposka je sicer z dopisom od 27. okt. 1795 Ant. Piberniku to službo podelila, ali s tem pogojem, ako bo njegov brat (c. k. komisar) na njega pazil in ako bo oskrbnik črnomaljske komende vsak tretji mesec kresiji novomeški dopiseval, kakovo je obnašanje njegovo.

Z dopisom od 7. julija 1796 je novomeška kresija črnomaljskega učitelja Ant. Pibernika zaradi zanikarnosti v spolnovanji njegovih dolžnosti ostro posvarila ter mu zažugala, da mu bode še službo odvzela, ako se ne pobiljša. Kakor stari ljudje pripovedujejo, bila je pozneje temu Piberniku res služba odvzeta. Iz Črnomlja da je prišel v Kostelj, kjer je neki v velikem siromaštvu umrl. Pripovedujejo na dalje, da je Piberniku neki Wittmier nadsledval in tudi ta ni bil dosti korista za šolo; vendar od tega nimamo nobenega pismenega sporočila.

Od tega časa do leta 1817. se črnomaljska šola nikjer ne spominja. Ali ni čuda, da nimamo iz te dobe nobenega sporočila, ker je znano, da je med tem časom naša dežela Francozom v oblast prišla in francoski konjiki, ki so ravno v metliški komendi stanovali, imeli so posebno veselje z najvažnejšimi starinskimi listinami lule in smodke si prižigati.

Vse te črtice posnel sem po starinskih listinah, ki se v metliški komendi nahajajo. Srčno se toraj zahvaljujem g. Kapelle-tu, oskrbniku metliške komende in dež. poslancu, da mi je dovolil jih prečitati in porabiti.

Od l. 1817. naprej ohranjeni so v redu vsakoletni šolski zapisi. Leta 1817. bilo je v Črnomlju 35 učencev in 3 učenke. Učitelj jim je bil Martin Novak, katehet pa g. Gašper Porenta in šolski nadzorNIK Valentin Irbar. Leta 1824. prišel je na Novakovo mesto Gregor Palčič, ki je dobil še tisto leto

Ravnatelj Jakob Gros je v letnem poročilu šole v Črnomlju leta 1864 predstavil podatke, ki jih je zbral o zgodovini črnomaljske šole (LP, 1864).

Prvi uradni dokumenti o metliški šoli v tem obdobju so bili ohranjeni v zapisnikih Komende nemškega reda z dne 2. 10. 1789, kjer je priznana pokojnina učitelju Hočevanju 30 gold. Čeprav je bil že upokojen, je otroke poučeval do leta 1797, ko je nastopil službo učitelj Valentin Vončina. Po podatkih, ki jih je v poročilu dne 26. 6. 1806 zapisal metliški prošt Josip Trenk, so bile v metliškem

okraju tri šole: v Metliki, Semiču in Črnomlju.¹² V obdobju Ilirskih provinc od leta 1809 do 1814 Francozi niso imeli posluha za ljudsko šolstvo in je zaradi osnovnih finančnih težav šola zamrla, saj učitelji niso imeli niti osnovnih sredstev za preživljanje, zato so poučevanje opustili. Kot je navedel ravnatelj

¹² Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini*, str. 97.

Gros, so ravno Francozi uničili tudi velik del arhiva, s pomočjo katerega bi lahko razkrivali zgodovino šolstva na tem območju, saj je navajal: »*Francoski konjiki, ki so ravno v metliški komendi stanovali, imeli so posebno veselje z najvažnejšimi starinskimi listinami lule in smodke si prižigati.*«¹³

Po letu 1814 so šole nadaljevale svoje delo in razvoj. Na voljo je nekaj podatkov o učiteljih v Črnomlju (Pibernik, Derganc, Pust, Novak), Metliki (Vončina, Strniša) in Semiču (Mirt).¹⁴ Od leta 1817 naprej so, tako Gros, ohranjeni podatki o šolstvu. V tem letu je bilo v Črnomlju 35 učencev in 3 učence, učitelj je bil Martin Novak, katehet g. Gašper Porenta, šolski nadzornik pa Valentin Irbar. Leta 1824 je na Novakovo mesto prišel Gregor Palčič, podučitelj je postal Janez Venčina. Za Palčičem je leta 1840 prišel Matija Krištof, učil je do smrti, 1857, nato dve leti njegov sin Ferdinand Krištof, leta 1859 je bila učiteljska služba v Črnomlju podeljena Luku Knificu.¹⁵ V tem obdobju so se začela tudi prizadevanja za izgradnjo mestnega šolskega poslopja. Leta 1836 so na deželno vlado poslali ostro prošnjo. Očitani so vladi, »*da smatra Gorjance za kitajski zid, čez katerega ne sme posijati žarek milosti v zanemarjeno Belo krajino.*« Šele čez deset let je prošnja uspela toliko, da so predelali staro mestno hišo in v prostore se je šola vselila kot dvorazrednica.¹⁶

V Metliki je Janez Strniša poučeval do leta 1830, ko je delo opustil zaradi oglušlosti. Sledila sta mu Andreas Turk do leta 1844, nato Primož Dollar do leta 1853. Dollarja je za vestno delo nagradil deželni namestnik grof Chorinsky. Od 1854 je bil na šoli Venceslav Šurm, vse do 1883 oz. 1896.¹⁷

Začetek šolstva v Semiču postavljajo v leto 1720, ko je Semič doživel napad hajdukov, oskrbnik nemškega viteškega reda pa je v svojem poročilu zapisal, da je oba semiška župnika o bližajočih se hajdukih obvestil semiški učitelj. Pred letom 1860 je omenjenih 18 imen mož, ki so v Semiču opravljali učiteljsko službo.¹⁸ Leta 1859 je službo v Semiču nastopil Franc Kenda, ki je od leta 1880 naprej učil na Suhorju pri Metliki.¹⁹

V Beli krajini so se razvijale tudi šole v drugih krajih. Nedeljska šola v Adlešičih naj bi se začela konec 18. ali v začetku 19. stoletja, vendar je bila šola vse do leta 1857 verjetno le zasilna. V Štarem

trgu ob Kolpi so pričeli z zasilnim poukom leta 1820 na pobudo takratnega župnika Janeza Panjana. Od leta 1820 so imeli pouk v cerkveni hiši. Učitelji-cerkovniki so poučevali tiste otroke, ki so prihajali prostovoljno k branju, pisanju in nekaj računanja. Leta 1844 so staro cerkveno hišo podrli in na njenem mestu zgradili novo šolo, ki so jo leta 1889 adaptirali za dvorazrednico.²⁰

Tudi začetek šolstva v Vinici je povezan z letom 1820, ko je tam prišel za organista Ivan (Janez) Korban in nato tudi začel poučevati vaške otroke. Za njim je učil Jakob Cvar (od 1831 do 1836, ko je umrl za kolero). Nasledil ga je Bernard Tomšič, ki je najprej učil v grajski hiši, leta 1838 pa so zgradili novo šolo.²¹

Tik pred letom 1860 so začele delovati še nekatere belokranjske šole, tako v Dragatušu (1858) in Podzemlju (1859). Na Suhorju je od leta 1859 učil otroke verouka, branja in pisanja župnik Janez Škofic, nedeljsko šolo so imeli tudi na Preloki. Že prej, pred letom 1833, je otroke na Planini pri Semiču poučeval Josip Köstner, nato Josip Franko pl. Oblak. Redna enorazrednica je bila ustanovljena leta 1838. Ker je bila to šola predvsem za tam živeče Kočevarje, je bila takrat edina šola v Beli krajini v nemškem jeziku.²²

O šolstvu v Beli krajini po letu 1860 pričajo prvi statistični podatki

Podatki kažejo, da je šolstvo v Beli krajini do leta 1860 prebrodilo začetne težave in se je postopoma začel nadaljnji razvoj.

Slovenski šolski muzej hrani kopijo prvega uradnega statističnega popisa osnovnih šol Detail-Conscription der Volksschulen.²³ Popis prinaša podatke o stanju šol ob koncu šolskega leta 1864/65. V takratni dekaniji Metlika so bile šole v naslednjih trinajstih krajih: Semič, Metlika, Črnomelj, Vinica, Stari trg (*Altenmarkt*), Dragatuš, Podzemelj, Suhor, Adlešiči, Sinji Vrh (*Schweinberg*), Preloka, Radovica in Planina (*Stockendorf*). Na Kranjskem je bilo po tem seznamu navedenih skupno 234 šol, na območju Bele krajine jih je bilo petnajst (po dve sta bili navedeni v Metliki in Semiču, v Črnomlju pa je bila glavna šola). Poučevalo je 29 učiteljev, med njimi je bilo 13 katehetov. V šolo je hodilo okrog 60 odstotkov otrok (šoloobveznih oziroma primernih za šolo), saj je bilo skupno število otrok 5.432 (3.641 šoloobveznih in še 1.791, starih od 12 do 15

¹³ Gros, *Zgodovina*, str. 3–4.

¹⁴ Steska, *Slovenski učitelj*, 1904, str. 223.

¹⁵ Gros, *Zgodovina*, str. 3–4.

¹⁶ Podlogar, *Kratka zgodovina*, str. 9; SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa šole Črnomelj.

¹⁷ Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini*, str. 98. Glej tudi: SŠM, mapa šole Metlika.

¹⁸ Več glej: Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini*, str. 100–103; Naša šola v zrcalu časa, str. 8–10; SŠM, mapa šole Semič.

¹⁹ Bojc, *Kratke biografije naših najstarejših šolnikov*, str. 538; Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini*, str. 101.

²⁰ Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini*, str. 105–106; SŠM, mapa šole Stari trg.

²¹ Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini*, str. 107–108. SŠM, mapa šole Vinica.

²² Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini*, str. 110–115.

²³ SŠM, arhivska zbirka, fasc. 248, Detail-Conscription der Volksschulen.

Pozdrav iz Črnomlja, razglednica, poslana v letu 1898 (iz zbirke razglednic Alojza Cindriča, Ljubljana, v: V Črnomlju od nekdaj bili so veseli ..., 2008, str. 16).

let). Od teh je šolo obiskovalo 3.181 otrok (1.864 osnovno šolo in 1.317 nedeljsko šolo). Razen šole na Planini, kjer je bil učni jezik nemški, je bil na vseh šolah učni jezik slovenski.²⁴ Tako je bila na Kranjskem med sedmimi slovenskimi glavnimi šolami tudi šola v Črnomlju. Bilo je še devet slovensko-nemških glavnih šol in ena nemška v Kočevju. Vendar je bila tudi na slovenskih glavnih šolah nemščina najvažnejši učni predmet od drugega razreda naprej.²⁵

Učitelji so za pomoč pri svojem delu imeli tudi več ustrezne literature in časopisja. Tako je leta 1861 začel izhajati pedagoški list Učiteljski tovariš (najprej imenovan Učiteljski tovarš), ki ga je urejal Andrej Praprotnik, eden najbolj izobraženih učiteljev in organizatorjev tistega časa.²⁶ Med prvimi naročniki so bili objavljeni tudi nekateri belokranjski učitelji, tako Franc Kenda iz Semiča, Luka Knific iz Črnomlja, Jernej Kosec, šolski vodja v Črnomlju, Jakob Jevšček, učitelj v Podzemlju, Janez Škofic, duhovnik v Suhorju, Jožef Čerin, učitelj v Dragatušu.²⁷

Vsekakor je večina učiteljev skrbela za izpopolnjevanje svojega znanja in je to znanje prenašala tudi naprej – učencem in tudi širše, odraslemu prebivalstvu.

Lepe spomine na Belo krajino so na svoja nova

delovna mesta odnašali nekateri učitelji, ki so nekoč službovali v teh krajih. Veselili so se napredka v belokranjskem šolstvu, tako kot Jože Čerin²⁸ v Učiteljskem tovarišu leta 1865. Čeprav se je iz Bele krajine, potem ko je bil tam skoraj štiri leta, pred tremi leti preselil »pod visoki Grintavec na Gorensko«, se je še živo spominjal »nekdanjih nepozabljivih miur, ki sem jih preživel pri belih Kranjcih«. V nadaljevanju prispevka je podal sliko razvoja šolstva v Beli krajini v začetku šestdesetih let 19. stoletja. »Tam, kjer je nekdaj resje rastlo in groblje stalo, stoji sedaj lepe krasne šolske hiše. Kaj ni to slava belim Kranjcem? V Podzemelju, v Adlešicah, v Dragatušu in na Planini so sozidali čisto nove prostorne šolske poslopja. Na Verhu so kupili farmani neko staro, prostorno hišo, v kateri se, če se ne motim, že šesto leto otroci podučujejo; pač žalostno! če je tudi to hišo na belo nedeljo končal siloviti požar. Črnomaljska glavna šola tudi vsako leto bolj spoznava pravi namen šole in stopa po stopinjah, ktere peljejo do prave vsestranske omike. Gospod župnik so lansko leto prostovoljno odločili nekoliko zemlje, kjer sedaj otroke podučuje v sadjoreji. Letos sem pa po nekem dopisniku zvedil, da neka gospodična žensko šolsko mladež tudi podučuje v šivanji in pletenji. Zopet en korak naprej! Srečna je ta šola posebno v tej zadevi, da ima zmeraj nevtrudljive, za šolsko blagostanje navdušene vodje. Sevêda kakošen je vodja, takoš-

²⁴ Prav tam, str. 390–393.

²⁵ Schmidt, Zgodovina šolstva, III. del, str. 299.

²⁶ Hojan, Kaj bereta Slovenski učitelj in učenec, str. 16.

²⁷ UT, 1861 (1. 3.), št. 3, str. 52 in (1. 4.), št. 5, str. 88.

²⁸ Jože Čerin, roj. 1838 v Idriji, v Dragatušu učil od 1859 do 1862, nato v Komendi, v Žireh, na rudniški šoli v Toplicah pri Zagorju. Umrli 1907. Novomeški prošt Karel Čerin je bil njegov sin (Bojc, Kratke biografije, str. 292).

ni so večidel učitelji, in to je pravo! Želeti bi bilo v Črnomlju le še to, da bi skorej imeli učitelji svoje stanovanja, da bi se ne potikali drugod, bojé se vsakdanje gospodarjeve zamere.« Opisal je tudi Dragatuš, kjer je učil od leta 1859 do 1862, in sicer v levem prostoru župnišča, kjer so prostor še kasneje imenovali »šola«. Zapisal je, da se je nekdanja zapuščenca vas spremenila v »posebno lepi raj« z lepo urejeno cerkvijo, z lepo novo šolo na desni in z lepim farovžem na levi strani cerkve, vse pa je obkrožal lep, velik vrt. Kakor je zapisal, je to dokaz, »kaj vse za dobro vneti duh more storiti«. O semiški šoli je navedel, da sta tam dva učitelja, in kot zanimivost zapisal, da »tamkaj h konceltni preskušnji tudi nedeljski otroci hodijo«. Za metliško šolo je navedel le podatek, da so na šoli dobili novega šolskega pomočnika. O viniški šoli in prizadevnem učitelju Jožetu Kavšku je našel pohvalne besede. Šolo je imel v lepem spominu, saj je bil tam »večkrat pri spraševanju« in »otroci so vselej dobro odgovarjali«. Zanimiv je tudi podatek o združevanju belokranjskih učiteljev: »Učiteljski zbori so bili ob mojem času v semiški dekaniji po dvakrat ali celó trikrat v letu v navadi; jaz mislim, da je sedaj ravno tako.« Potarnal je le glede plačila učiteljem. »Jako terdo« je bilo predvsem za tiste učitelje, ki so imeli določeno le denarno plačilo, kjer pa je učitelj kot del učiteljske plače lahko pobiral tudi »biro« (plačilo v žitu ali vinu), je bilo precej boljše, »zakaj beli revni Kranjci učitelju vsega rajše in res ložeje dajejo, kakor denar.«²⁹ Ob sklepu prispevka je zapisal, da bo vesel tudi podrobnejših novic o napredku šolstva v Beli krajini.³⁰

Že naslednja številka Učiteljskega tovariša je prinesla zanimiv prispevek o šolstvu v Beli krajini. Podan je bil pogled v delovanje belokranjskega učiteljstva in v razvoj šolstva v 60–tih letih 19. stoletja.

Črnomaljski učitelj Luka Knific je predstavil učiteljski zbor, ki je bil 8. junija 1865 pri semiškem dekanu Martinu Skubicu. Zbralo se je 14 belokranjskih učiteljev in 4 duhovniki. O razširjenosti dekanije je zapisal, »da mora človek od marsikaterega kraja 4 ure čez hribe in doline dobro koračiti, da ves spehan dospé v Semič. Da se pa učitelj dosti vozariti ne more, se labko razumé. Kje bi dobival denar za časopise, za pomočne knjige in za mnogo drugih vsakdanjih potreb?! Pomagamo si pa s tem, da posojujemo časopis eden drugemu.« Navedel je, da berejo časopise: Učiteljski tovariš, Novice, Slovenec, Oesterreichische Schulbote, Triglav, Allgemeine Deutsche Lehrerzeitung in Magazin für Pädagogig. Na zborovanju

so več kot tri ure razpravljali o različnih vprašanjih, bistvo razgovorov pa je povzel dekan. Kot kaže, so večinoma svoje prispevke pripravili v nemškem jeziku, in ob tem zapisali: »naj bi se v prihodnje taki odgovori tudi slovenski izdelovali; do sedaj sta to le dva storila.« Potem ko so prejeli »dosti hrane dušne na težavno učiteljsko pot«, so srečanje nadaljevali še ob skupnem obedu, ob prepevanju pesmi, pomenkovanju in spominih na prizadevne prednike na učiteljski poti. Dodal je še nekaj podatkov o trenutnih razmerah. »Kar šolstvo ob Kolpi zadeva, se lepo v domačem duhu razvija; samo iz enega se ne sliši nič vselega; pa upati je, da se taki glas vleže.« Potrdil je, da imajo v Semiču in Metliki podučitelje, a je za Metliko kritično zapisal, da »v Metliki šola ni šoli podobna«. Za šolo v Črnomlju je navedel, da je to »glavna šola s slovenskimi napisi na razredih«. Čeprav ji je še primanjkovalo »radodarnih podpornikov«, je vendarle že imela precej opreme, tako »globus, podobne strupenih rastlin, predalnice i. t. d. Podučuje se v petji, risanju, sadjoreji, sviloreji (v šoli so svilnice), in v čebelarstvu. Kar je naj novejše, je pa "dekliska šola". Deklice se popevaje učé šivati, plesti i. t. d.« Pohvalno je zapisal o novi farni cerkvi, vrtu in o šoli v Dragatušu, o novi šoli v Planini in v Podzemlju ter o gradnji šole v Preloki, kjer je želel vso srečo tistemu učitelju, ki bo prišel v ta »dalnji kot nad Kolpo.«³¹

Ljudskošolski zakon leta 1869 in napredek belokranjskega šolstva po njem

Leto 1869 je bilo eno najpomembnejših let v razvoju šolstva na Slovenskem, saj je bil 14. maja 1869 sprejet Tretji državni ljudskošolski zakon, ki ga je podpisal in razglasil cesar Franc Jožef.³² Zakon je prinesel temeljne spremembe v šolstvu, uvedena je bila osemletna splošna šolska obveznost. Ustanavljali so nove šole, saj je morala biti šola tudi geografsko dostopna vsem otrokom. Z novimi šolskimi predmeti je bila bistveno razširjena vsebina pouka. Uvedli so naravoslovje, zemljepis, zgodovino, nauk o geometričnih likih, petje in telovadbo. Šolstvo je bilo ločeno od cerkve, cerkev je ohranila le verski pouk in predstavništvo v šolskih svetih, zato je zakon v katoliških deželah veljal za najbolj liberalen in je bil sprva deležen tudi mnogih nasprotovanj. Pomembno se je spremenil položaj učiteljstva, saj so podobno kot drugi državni nameščenci imeli novo določeno ureditev plač. V osnovi boljši gmotni položaj pa je omogočal in tudi zahteval boljšo izobrazbo učiteljev.

²⁹ Ohranjeni so podatki za konkretno plačilo učitelju Čerinu, ko je služboval v Dragatušu (1859–1962). Po fasiji iz leta 1857 je dobival 233 gl 50 krajcarjev na leto, iz Primičeve ustanove 124 gl., od vsake hiše po 30 krajcarjev ter šolnino in kot cerkovnik od pogrebov, krstov in porok (Bojc, Kratke biografije, str. 292).

³⁰ Vse navedbe so iz prispevka: Izpod Grintovca, *UT*, 1865, str. 188–190.

³¹ Vse navedbe so iz prispevka: Iz bele Krajine, *UT*, 1865, str. 207–208.

³² Več glej: Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969; Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja II. (od 1848 do 1918), katalog stalne razstave, str. 64–68.

Razglednica Metlike, odposlana leta 1902; na razglednici je tudi fotografija šole, zgrajena leta 1889 (SŠM, zbirka razglednic).

Šolstvo je z novo zakonodajo v praksi začelo delovati v šolskem letu 1869/70. Imenik šolskih oblastnij, šol in učiteljev po Slovenskem iz leta 1874 prinaša naslednje podatke o šolstvu v Beli krajini. Za delovanje šolstva v »Črnomeljskem šolskem okraju« je bilo odgovorno »C. k. okrajno šolsko svetovalstvo v Črnomlju« v naslednji sestavi: predsednik je bil okrajni glavar Martin Tribuzzi, zastopnik verstva in okrajni šolski zastopnik je bil semiški dekan Anton Aleš. Člani so bili še grajski oskrbnik Janez Kapelle, posestnik Janez Kohlbezen ter dva predstavnika učiteljstva: Anton Jeršinovec iz Črnomlja in Nikolaj Stanonik iz Starega trga.

Navedenih je bilo enajst šol s petnajstimi učitelji: glavna ali »Čveterorezredna ljudska šola v Črnomlju« z učitelji: Anton Jeršinovec (kasneje Jeršinovič), Janez Schiller, Anton Javoršek. V dvorazredni šoli v Metliki sta učila Vencelj Šturm in France Schönbrun, v dvorazredni ljudski šoli v Semiču pa France Kenda in France Zajec. V enorazrednicah v Vinici je bil učitelj Jožef Kavšek, v Starem trgu Miklavž Stanonik, na Sinjem Vrhu (»na Verhu«) France Muhič, v Podzemlju Janez Barle, v Dragatušu France Kavčič, v Adlešičih Matevž Germ, v Preloki Pavel Borštnik, za učitelja na Planini ni bilo podatka.³³

Čez dobro desetletje, sredi osemdesetih let 19. stoletja, je bilo v Beli krajini šestnajst šol. V Črnomlju sta bili dve: štirirazredna deška in dvorazredna dekliška, štirirazrednica je postala tudi šola v

Metliki, trirazrednica v Semiču, dvorazrednici sta bili šoli v Dragatušu in na Vinici, enorazrednice pa so bile v Adlešičih, Drašičih, Dobljčah, Planini, Podzemlju, Preloki, Radovici, Starem trgu, Suhorju in na Vrhu (Sinji Vrh). Vseh učencev v šolah je bilo 4.386, od tega največ v Črnomlju, 671. Učence je poučevalo 27 učiteljev, med njimi so bile 4 učiteljice. Predsednik okrajnega šolskega sveta šolskega okraja Črnomelj je bil okrajni glavar Ferdinand markiz Gozani, okrajni šolski nadzornik pa Anton Jeršinovec.³⁴

Rast šolstva je ponovno opazna v naslednjem desetletju, saj je število šol na belokranjskem območju naraslo na 21. V Črnomlju je bila ena štirirazredna šola s posebnim dekliškim oddelkom, prav takšna šola je bila v Metliki, od novembra leta 1890 je bila na tej šoli tudi obrtna nadaljevalna šola (2 razreda in pripravljalni tečaj), šoli v Podzemlju in Starem trgu sta postali dvorazrednici, v šolo Dragatuš je spadala še t. i. ekskurendna (»podružnična«) šola v Bojanjih, kjer je bil pouk dvakrat tedensko. Poleg šol, ki so delovale že v prejšnjem desetletju, so bile nove še enorazrednice v Božakovem, Črešnjevcu, Gribljah, Petrovi vasi, Štrekljercu in zasebna enorazrednica na Mavrlenu (Schulverein). Zanimiv je podatek, da je bil pri večini šol šolski vrt.³⁵ Skupno število učencev (tudi učenci ponavljalne ali nedeljske šole) je bilo 4.999, seveda največ v Črnomlju, 515 in v

34 Popotnikov koledar za slovenske učitelje, 1886/87, str. 42–43.

35 Razen pri šoli v Črešnjevcu, Gribljah, Štrekljercu in na Mavrlenu.

33 Imenik šolskih oblastnij, 1874, str. 56–57.

Metliki 461. Poučevalo je 33 učiteljev, med njimi 8 učiteljic. Predsednik okrajnega šolskega sveta je bil okrajni glavar Jožef Rihar, šolski nadzornik Anton Jeršinovec.³⁶

V naslednjem desetletju, v šolskem letu 1904/05, je število šol ostalo v podobnem obsegu, bilo je 22 ljudskih šol ter zasebna šola na Maverlenu in ekskurendna v Bojancih, novi pa sta bili enorazrednici v Radencih (pri Starem trgu) in v Tribučah. Število učiteljev je naraslo na 40, tudi delež žensk v tem poklicu se je povečal, saj je bilo v Beli krajini že 15 učiteljic. Okrajni šolski nadzornik je bil Josip Turk, zastopnika učiteljstva v okrajnem šolskem svetu pa sta bila nadučitelj Rihard Megušar iz Podzemlja in Franc Šetina iz Črnomlja.³⁷

Šolstvo v Beli krajini je do prve svetovne vojne doživelo še nadaljnji razvoj in izboljšanje na različnih ravneh. Po podatkih za šolsko leto 1914/15 je bilo v Beli krajini skupno 32 šol, od tega 28 ljudskih, 3 zasebne in ena ekskurendna. V Črnomlju je bila glavna šola, ki je v tem času postala petrazrednica (deška in dekliška osnovna šola), od leta 1910 pa je bila tu tudi Obrtna šola. V Metliki je bila štirirazrednica, eno, dvo ali trirazrednice pa so bile v naslednjih krajih: Adlešiči, Bojanci, Božakovo, Čeplje, Črešnjevec, Dobliče, Dragatuš, Drašiči, Griblje, Petrova vas, Planina, Podzemelj (z vzporednico v Gradcu), Preloka, Radenci, Radovica, Rožni Dol, Semič, Stara Lipa, Stari trg, Suhor, Štrekljevec, Talčji Vrh, Tribučje, Vinica, Vrh, Zagozdac ter zasebne šole, ki jih je ustanovil nemški Schulverein predvsem za otroke Kočevarjev: v Maverlenu, Rodinah in Vrčicah ter ekskurendna šola v Lazah kot del šole v Starem trgu. Na šolah v teh krajih je poučevalo 52 učiteljev in učiteljic. V Črnomlju in Metliki jih je bilo dvanajst: Franc Šetina, Rudolf Schiller, Ljudmila Bukovic, Josipina Primožič, Ludovik Mikolič, Beatrika Sedevečič, Valentin Burnik, Konrad Barle, Leopold Morela, Amalija Vardjan, Marija Zakrajšček, Vera Rojnik. Po drugih krajih in vaseh Bele krajine jih je bilo 40: Janko Rauhekar, Alojzij Lušin, Rudolf Obrekar, Stanislav Vrezec, Frančiška Završan, Fran Potokar, Tomaž Bitenc, Josipina Ahačič, Ivan Murn, Ernst Šušteršič, Milka Paulin, Adam Draxler, Rihard Megušar, Hermina Gosler - Megušar, Zofka Škoflanc, Julija Prestor, Venčeslav Skebé, Marija Peterlin, Karel Gruden, Alojzija Premk, Matija Bartel, Ana Erzín, Frančiška Bezlaj, Ivan Riglar, Lucija Mencinger, Dragotin Hudé, Marija Žnanc, Karel Píkl, Felicita Poljšak, Julija Luschützky, Franc Jurečič, Angela Kumelj - Jurečič, Amalija Kredar, Anton Kadunc, Franjo Lovšin, Leopoldina Bavdek in Zora

Blinc. V zasebnih šolah so učili še Alojzij Zherne, Avgust Tschinkel, Josip Rom. Razmerje med učiteljicami in učitelji se je že približevalo enakovrednemu razmerju, žensk je bilo 23, moških pa 29. Predsednik okrajnega šolskega sveta je bil okrajni glavar Silvo Domicelj, okrajna šolska nadzornika sta bila Ivan Štrukelj za slovenske šole in Matija Primosch za nemške šole.³⁸

Že sami statistični podatki s primerjavo podatkov izpred pol stoletja (1864/65), ko je bilo na tem območju v trinajstih krajih skupno petnajst šol, zgovorno pričajo o razvoju šolstva v Beli krajini. V vsakodnevni šolski praksi še marsikaj ni bilo tako, kakor bi si želeli, ponekod šolski prostori, druge oprema, učila ali pa razumevanje okolice za pomen šolstva, vendar je bil razvoj zagotovo opazen. Pomen ni bil le v številčnem napredku, pač pa v razvoju pedagoškega dela, v sami vsebini in načinu dela ter v zavedanju pomena širjenja osnovne in splošne izobrazbe. Pri tem je najpomembnejšo vlogo ob članih šolskih svetov in nadzorništveh odigralo učiteljstvo, še posebej nekateri posamezniki, ki so s svojim znanjem, predvsem pa z željo pomagati neukim ljudem, da bi izstopili iz vsakodnevnega kolesja v nov, izboljšan, naprednejši način življenja in dela. V ta trud so morali vložiti nemalo navora in osebne zagnanosti, saj sadovi dela niso dozoreli čez noč.

Zborovanja učiteljev in Belokranjsko učiteljsko društvo

Učiteljske konference in zborovanja so imele velik pomen pri širjenju stanovske zavesti učiteljstva, pri zavedanju poklicne in strokovne odgovornosti, pri obravnavi strokovnih vprašanj, za izmenjavo različnih idej in za osebno povezovanje, kar je razvidno že na predstavljenem primeru iz leta 1865. Med drugim so na rednih konferencah obravnavali tekoče dopise, razpravljali pa tudi »o disciplini, o vedenju mladine in v obče o pedagoških vprašanjih«.³⁹

Odlok ministrstva za prosveto je leta 1848 uvedel učiteljska zborovanja o vzgojnih, jezikovnih in stanovskih zadevah, šolska zakonodaja iz leta 1869 je prinesla še obvezne uradne okrajne in na šest let deželne učiteljske konference.⁴⁰ O posameznih konferencah so učitelji poročali v pedagoškem časopisju, tako leta 1870 v Učiteljskem tovarišu. Srečevali so se tudi z zahtevami novega predmetnika po novi šolski zakonodaji. Tako naj bi pri pouku zgodovino-pisja o Avstriji poučevali, »kako se je naše cesarstvo začelo, in kaj se je že vse veselega in žalostnega pri nas

³⁶ Popotnikov koledar za slovenske učitelje, 1894/95, str. 66–68.

³⁷ Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol, 1904/05, str. 23–24.

³⁸ Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol, 1914/15, str. 57–59.

³⁹ Letno poročilo Franc Jožefove ljudske šole v Črnomlju (v nadaljevanju LP Črnomelj), 1895/96.

⁴⁰ Šuštar, Učiteljska društva in organizacije, *Enciklopedija Slovenije*, št. 14, str. 8–9.

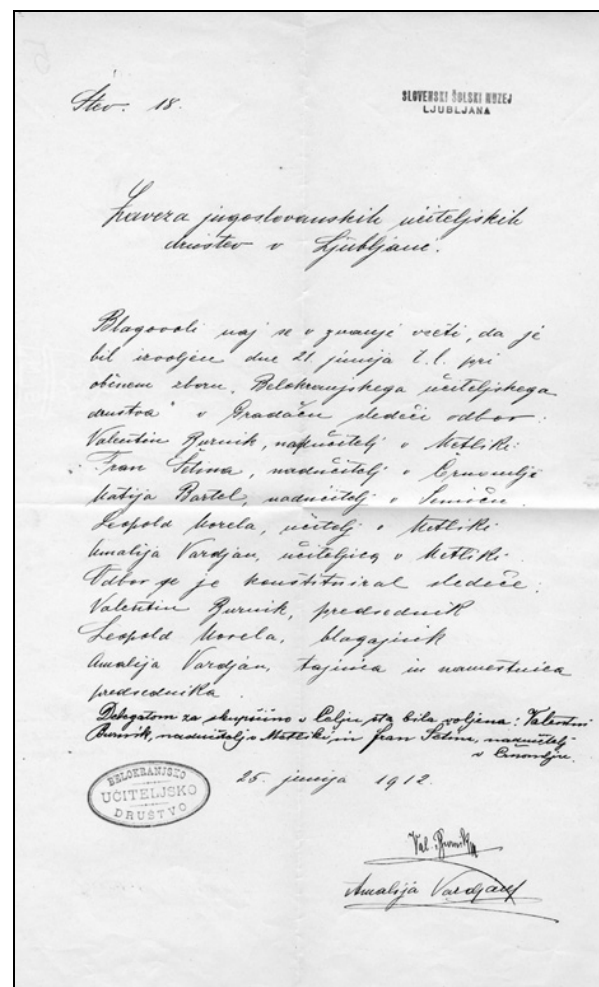

zgodilo«. Ker preprost kmet o tem nič ne ve, »ne more tudi domoljubja v sercu občutiti. Ako bi se pa mladina o zgodovinopisji kaj podučevala, gotovo bi začelo ljudstvo bolj svojo domovino ljubiti.« Učitelji so bili na konferenci veseli tudi obljube okrajnega glavarja, da bo poskrbel, »da vsaka šola dobi vert za poduk v sadjereji«. Naslednja tema je bila namenjena učiteljevi podobi v šoli in v okolici. Ugotovili so, da »slabo spoštovanje zadržuje učitelja pri podučevanju in vzrejevanju. Kjer srenja učitelja ne spoštuje, hodijo tudi otroci v šolo ne zato, da bi se kaj naučili, ampak ker ravno morajo. Taka šola ni vredna piškavlega oreha.« Zato mora učitelj paziti, da je dovolj izobražen in da se še naprej izobražuje, da se spodobno in dostojno vede tako v šoli kot v kraju, da si izbira primerno družbo, da ne hodi pretirano po krčmah, da si ne dela dolgov, da skrbi tudi za snažnost, kar se najprej pozna na njegovi obleki. Skratka, »učitelj naj svojo dolžnost zvesto spolnuje, ako hoče, da ga ljudje spoštujejo.«⁴¹

Pomembno vlogo pri krepitvi stanovske organizacije, pri razvoju šolstva in aktivnega sodelovanja v družbi je odigralo Belokranjsko učiteljsko društvo, eno najstarejših na Slovenskem, saj je bilo ustanovljeno že v začetku leta 1870. K društvu so, razen enega, pristopili vsi učitelji črnomaljskega šolskega okraja. Po najstarejših objavljenih podatkih je društvo štel devet ustanovnih članov, kasneje je bila v poročilih o delovanju Belokranjskega učiteljskega društva številka ustanovnih članov 13 oziroma 14. Že prvo leto delovanja so se društvu pridružili tudi podporni člani, ki niso bili iz učiteljskih vrst, pač pa raznih drugih, predvsem uradniških poklicev, in tudi premožnejši posestniki. Prvi predsednik je bil črnomaljski učitelj Jožef Juvan, ki je leto poprej postal tudi član Učiteljskega društva na Kranjskem.⁴² Poleg njega so bili ustanovni člani še: Anton Jeršinovič in Janez Schiller iz Črnomlja, Miklavž Stanonik iz Starega trga, Luka Kožuh iz Podzemlja, Matevž Germ iz Adlešičev, Pavel Borštnik iz Preloke in Jožef Kavšek iz Vinice ter Janez Kolbezen, posestnik iz Črnomlja, in celo grof Chorinsky, ki pa je kmalu odšel za okrajnega glavarja v Krško, vendar je ob slovesu belokranjskim učiteljem obljubil vso potrebno podporo.⁴³ Drugi podatki navajajo še učitelje: Franca Schönbruna iz Metlike, ki je iz svoje knjižnice daroval knjige Mohorjeve družbe za društveno knjižnico, Franca Kavčiča iz Dragatuša, Franca Kendo iz Semiča, Franca Muhiča s Sinjega Vrha in Franca Zajca s Planine.⁴⁴ Prvemu predsedniku Juvanu je sledil Janez Rupnik, učitelj v Črnomlju in »najmarkantnejša osebnost one dobe«, za njim Franc Šetina iz Črnomlja, nato France Lovšin iz Vinice, Rihard Megušar iz Pod-

zemlja, Konrad Barle iz Metlike, Albin Razpotnik iz Semiča, Just Martelanc iz Črnomlja in Matko Ljubič iz Podzemlja.⁴⁵

Na prvi seji Belokranjskega učiteljskega društva so izrazili željo, da bi na drugem zborovanju društva govorili o »kaki znanstveni reči«, predvsem pa tudi o kmetijstvu.⁴⁶ Društvo je začelo z aktivnim delom in med drugim za četrti zbor prvega društvenega leta pripravljalo naslednje teme: »1) Dom in šola naj otroke vadi samodelavnosti 2) Kako naj učitelj učence napeljuje, da bodo reči v naravi prav in nakorist ogledovali in premišljevali 3) Kako bi šolstvu in učiteljstvu koristilo, ako bi se učitelji večkrat obiskovali in k šolskim spraševanjem hodili.«⁴⁷

Seznam novoizvoljenega odbora Belokranjskega učiteljskega društva leta 1912 (SŠM, arhiv, Zaveza slovenskih učiteljskih društev, fasc. 30, Novoizvoljeni odbori, 1912, št. 5).

⁴¹ Iz Črnomlja, *UT*, 1870, str. 28–31.

⁴² Učiteljsko društvo na Kranjskem, *UT*, 1869, str. 32.

⁴³ *UT*, 1870, str. 129–130.

⁴⁴ 70 let učiteljskega društva v Beli krajini, *Slovenski narod*, 1940, št. 68, str. 8 in *UT*, 1870, str. 129–130.

⁴⁵ Iz zgodovine učiteljskih društev, *UT*, 1939, str. 7; 70 let učiteljskega društva v Beli krajini, *Slovenski narod*, 1940, št. 68, str. 8.

⁴⁶ *UT*, 1870, str. 129–130.

⁴⁷ *UT*, 1870, št. 15, str. 243–244.

Na društvenih in drugih strokovnih učiteljskih konferencah so belokranjski učitelji razpravljali o različnih vprašanjih, tako leta 1879 tudi o pomembnem vprašanju, »kako naj dela učitelj zunaj šole na korist državi in ljudstvu?«⁴⁸ Zanimiva je naloga, ki so si jo zadali v letu 1893 – razprava »o prihodu, bivanju in odhodu Francozov v belokrajini kot donesek k domači zgodovini«. Učitelji in učiteljice naj bi povprašali stare ljudi, če še kaj hranijo iz francoskih časov, zapisali naj bi anekdote in pripovedke.⁴⁹ V letu 1896, ko je društvu predsedoval France Šetina, so imeli v programu zborovanja temo »Učiteljstvo in narodno gospodarstvo«. Na istem zborovanju so prenovili tudi društvena pravila, z namenom, da bi društvo boljše in lažje delovalo.⁵⁰ Naslednje leto je bil redni letni občni zbor društva v Metliki dne 8. julija 1897, kjer je imel med drugim učitelj Gregorač »referat o kolegialnosti med učiteljstvom«, govorili pa so tudi o odkritju spominske plošče Ivanu Tomšiču.⁵¹ V letu 1900 je na zborovanju v Črnomlju učitelj Schiller govoril o načrtih za prihodnje delovanje društva, učiteljica Pezdirčeva je predstavila referat »Kako si pridobi učitelj ljubezen in spoštovanje otrok«, pogovarjali so se o spomenikih umrlih tovarišev in o drugih temah.⁵² Navadno so se po uradnem delu člani društva zadržali tudi na skupnem obedu, kjer so se sprostili, da je »le prekmalu v veseli družbi potekel čas«.⁵³ Belokranjsko učiteljsko društvo je po začetnem zagonu doživljalo tudi obdobja manj aktivnega delovanja, tako so leta 1899 zapisali, da že dve leti ni zborovalo.⁵⁴ Menjavalo se je vodstvo in člani odbora. Leta 1912 je bil izvoljen naslednji odbor Belokranjskega učiteljskega društva: predsednik Valentin Burnik, nadučitelj v Metliki, Franc Šetina, nadučitelj v Črnomlju, Matija Bartel, nadučitelj v Semiču, Leopold Morela, učitelj v Metliki, ki je bil izvoljen za blagajnika, in Amalija Vardjan, učiteljica v Metliki, tajnica društva in namestnica predsednika.⁵⁵

Delo učiteljstva v Beli krajini je bilo tako v Belokranjskem učiteljskem društvu in tudi izven njega zelo aktivno na različnih področjih. Ustanavljali so narodne čitalnice, hranilnice in posojilnice, sodelovali pri gasilskih in narodnoobrambnih društvih ter se posebej posvečali napredku kmetijstva v Beli krajini.

»Odlikoval se je s posebno vnemo«. O nekaterih posameznikih, učiteljih in učiteljicah, ki so pomembneje vplivali na razvoj Bele krajine

O vsakem učitelju ali učiteljici bi lahko rekli, da je s svojim delom in svojo osebnostjo pustil določeno sled pri posameznih učencih, ki jih je poučeval oziroma poučevala. Zato je težko izpostaviti posamezne učitelje, ne da bi pri tem tvegali, da lahko tega ali drugega po krivici izpustimo, bodisi zaradi pomanjkanja dokumentov ali zaradi skromnosti posameznega učitelja (učiteljice), ki v obdobju svojega aktivnega delovanja na zunaj ni posebej izstopal, lahko pa je kljub temu opravil mnogo pomembnih, četudi drobnih stvari. Vendarle bomo omenili nekaj vidnejših učiteljev in učiteljic ter drugih osebnosti, povezanih s šolstvom, ki so v obdobju od začetka šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne s svojim delom in osebnostjo pomembno vplivali na razvoj šolstva, kulturnega življenja in gospodarstva v Beli krajini. V pričujočem prispevku ne gre za sistematičen pregled delovanja pomembnih šolnikov, učiteljev in učiteljic, ki so v Beli krajini delovali pred prvo svetovno vojno, pač pa za izbor nekaterih podatkov, ki smo jih pridobili ob pregledovanju različnega arhivskega in tiskanega gradiva. Članek naj velja kot spodbuda za pripravo podrobnejše biografije učiteljstva, ki je delovalo na območju Bele krajine.

Za učitelje, ki jih je predvsem v začetnem delovanju šolstva službena namestitvev zanesla v Belo krajino, praviloma velja, da niso bili domačini, torej je bil ta del kranjske dežele nekaterim popolnoma tuj, prav tako narečje ter šege in navade domačinov. Posamezniki so tu ostali vse življenje, drugi so iz teh krajev kmalu odšli.

Za napredek šolstva niso bili pomembni le učitelji, pač pa tudi možje iz upravnih služb in položajev, mnogi duhovniki ter nekateri premožnejši posamezniki.

Nekaj več podatkov je doslej zbranih in objavljenih predvsem o nekaterih učiteljih, ki so učili v Črnomlju.⁵⁶ Za šoli v Črnomlju in Metliki so na voljo tudi tiskana letna poročila, s pomočjo katerih lahko spoznavamo aktivnost nekaterih učiteljev, predvsem na strokovno-pedagoškem področju. Letna poročila šol prinašajo vrsto pomembnih podatkov o organizaciji pouka, o šolskih predmetih, o jeziku poučevanja, sledimo seznamom učiteljev in učencev, statističnim podatkom in pomembnim dogodkom posameznega šolskega leta, v uvodih neka-

⁴⁸ UT, 1879, št. 16, str. 255.

⁴⁹ UT, 1893, št. 13, str. 155–156.

⁵⁰ UT, 1896, št. 10, str. 200.

⁵¹ UT, 1897, št. 13, str. 218.

⁵² UT, 1900, št. 27, str. 243.

⁵³ *Popotnik*, 1892, str. 237–238.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ SŠM, arhivska zbirka, fasc. 30, Zaveza slovenskih učiteljskih društev, Novoizvoljeni odbori, 1912.

⁵⁶ Na primer: prispevki o Antonu Jeršinoviču, Pepci Primožič, tudi o Francu Šetini, Rudolfu Schillerju idr. Največ prispevkov je objavil Janez Kramarič (večinoma revija *Rast*), glej tudi Balkovec Debevec, *V Črnomlju od nekdaj bili so veseli ...*

Naslovnica letnega sporočila »očitne glavne šole v Črnomlji 1866« z žigom šole (LP, 1866).

terih letnih poročil pa so objavljene tudi zanimive strokovne in pedagoške razprave učiteljev. Črnomaljska glavna šola je letna poročila začela izdajati leta 1860, metliška šola pa sredi osemdesetih let 19. stoletja.⁵⁷ V uvodih letnih poročil črnomaljske šole so bile večkrat objavljene tudi pedagoške in strokovne razprave, metliška letna poročila nimajo takih razprav. V svojem obdobju so razprave pomenile širjenje naprednih idej in misli tako na pedagoškem kot širšem kulturno-gospodarskem področju, z današnjega vidika pa ponujajo dragocen pogled; na eni strani v takratno pedagogiko, na drugi pa v splošne razmere, življenje in delo ljudi. Nekaj razprav, ki so jih napisali upravitelji in učitelji črnomaljske glavne šole, je bilo objavljenih tudi v Učiteljskem tovarišu, takratnem pomembnem pedagoškem časopisu, kar dokazuje, da so bile tako pedagoško in strokovno utemeljene, da so bile primer ali vzor strokovno-pedagoških razprav, ki so jih prebirali mnogi učitelji in sodelavci šolstva na Kranjskem in tudi širše.

Med učitelji, ki so delovali v začetku šestdesetih

let 19. stoletja, velja omeniti Jožefa Eržena, ki je bil prestavljen v Črnomelj leta 1861, prej je učil v Podsteni na Hrvaškem.⁵⁸ Bil je dejaven učitelj, saj je bilo tudi v Učiteljskem tovarišu objavljenih nekaj njegovih prispevkov. Njegovo aktivno delo je prekinila smrt že v letu 1863, v šolo pa je kot »namestovalni učitelj pokojnega g. Jož. Eržena« prišel France Česnik.⁵⁹ V prvem letniku Učiteljskega tovariša je bila na prvih straneh desete številke objavljena Erženova razprava *Kako se koristno podučuje v takih šolah, kjer se manji in večji otroci celi dan v eni izbi podučujejo?*⁶⁰ Naslednje leto je bila na prvih straneh trinajste številke objavljena razprava *O jezikoslovnem nauku*⁶¹ in v dvaindvajseti številki prispevek *O nedeljski šoli*, v katerem je med drugim pojasnil, da je dolžnost mladine, »da hodi od 6. ali 7. do dokončanega 12. leta v vsakdanjo šolo, kjer se uči za djansko življenje najpotrebnejših naukov«, za nadgradnjo tega znanja pa skrbi »nedeljska ali ponavljalna šola, v katero mora hoditi vsa mladost od 12. do 15. leta«. O tem, da je želel vsaj osnovno izobrazbo čim bolj razširjati, priča njegov predlog, da bi bilo lepo, »če bi učitelj privabil v nedeljsko šolo tudi morda gospodarje, katerim bi se kaj podučnega ali kratkočasnega pripovedovalo.«⁶² V tiskanem letnem poročilu črnomaljske šole iz leta 1862 je v uvodu objavljena njegova pedagoška razprava *Podlaga vsakega nauka*. Razpravo je učitelj začel z naslednjim stavkom: »Ako želiš terdno stanovanje imeti, tak ga moraš zidati na dobri podlagi (temelji); ako želiš močan zid povzdigniti, tak ga zidaj na terdi skali in ne na pesku. In ravno to tudi velja glede izrejanja in podučevanja otrok, mile mladosti naše.«⁶³

Učitelji so spodbujali različna znanja, pomembno je bilo tudi petje, za kar je imel veliko zaslug učitelj Luka Knific (roj. 1831 v Trbojeh pri Smledniku – u. 1898 v Škofji Loki),⁶⁴ ki je prišel v Črnomelj leta 1859. V Učiteljskem tovarišu so leta 1862 zapisali, da se glavna šola v Črnomlju lepo razvija, posebej pa je bilo pohvaljeno tudi petje v šoli in v cerkvi. »Človek more res ginjen biti in serce mu more od veselja igrati, če pride v okolico črnomaljsko in sliši, kako otroci na paši, po zelenih travnikih in logih mile slovenske pesmi veselo prepevajo. /.../ Dasiravno pa se otroci v vseh štirih razredih v petju podučujejo, gre učitelju IV. razreda g. L. Knific-u v tej reči še posebna hvala in čast; zakaj z njegovim prizadevanjem se je pri nas v kratkem času ne le petje v šoli, temuč tudi v cerkvi veliko zlepšalo in opomoglo.«⁶⁵

⁵⁸ UT, 1861, str. 160.

⁵⁹ SŠM, Povabilo k očitnemu spraševanju učencev in učenec v glavni šoli Črnomeljski, 1863.

⁶⁰ UT, 1861, str. 157–160.

⁶¹ UT, 1862, str. 193–194.

⁶² UT, 1862, str. 345–346.

⁶³ LP Črnomelj, 1862.

⁶⁴ Bojc, Kratke biografije, str. 541.

⁶⁵ UT, 1862, str. 254–255.

⁵⁷ Letna poročila šol, ki so jih predvsem večje šole natisnile ob koncu šolskega leta, imajo dolgo tradicijo, saj predhodnike tovrstnih poročil zasledimo že v 18. stoletju. Letna poročila so dragocen vir za raziskovalce šolske preteklosti. SŠM hrani 33 primerov letnih poročil črnomaljske šole iz obdobja med 1862 in 1907 ter 17 števil letnih poročil metliške šole med 1885 in 1902.

V želji, da bi šola in šolstvo v Črnomlju napredovala, je takratni ravnatelj Jakob Gros, sicer katehet, kaplan, ki je v šoli učil krščanski nauk ter slovenščino in sadjerejo, prispeval nekaj zanimivih strokovnih razprav. Leta 1864 je izšel njegov že omenjeni članek *Zgodovina črnomaljske šole*, objavljene podatke je povzel predvsem »po starinskih listinah, ki se v metliški komendi nabajajo«. Zato se je zahvalil »g. Kapelle-tu, oskrbniku metliške komende in dež. poslancu, ki mi je dovolil jih prečitati in porabiti.« V članku je predstavil, da je bila črnomaljska šola leta 1860 iz prejšnje trivialne preoblikovana v glavno šolo, njen prvi ravnatelj je bil Jernej Kosec do leta 1864, tega je nasledil avtor članka, Jakob Gros. V tem obdobju lahko sledimo tudi vsebinski širitvi pouka. Zanimiv je podatek, da se je leta 1860 na tej šoli začela »risarija«, leta 1864 pa so vpeljali čebelarstvo (»bčelarstvo«) ter sadjerejo in svilorejo. Učence je učitelj Eržen že v letu 1862 učil tudi o strupenih rastlinah, šola pa je imela tudi že sadni vrt, za kar so bili hvaležni župniku Šuteju.⁶⁶ Naslednje leto je Gros objavil razpravo *Zemljopisje v ljudskih solah*,⁶⁷ v pedagoškem uvodu leta 1866 pa se je posvetil pomenu lepega pisanja (*Črtice o pisnji v ljudskih solah*).⁶⁸

V letu 1867 je bil ravnatelj šole Črnomelj Franc Vrančič, katehet, ki je učil krščanski nauk pa tudi vinorejo, svilorejo in slovenščino. Njegovo uvodno razmišljanje *Beseda staršem* je bilo namenjeno staršem učencev. Spomnil jih je, da imajo prvo in najpomembnejšo dolžnost pri vzgoji otrok, in jih nagovarjal, »da bi skrbeli za njihovo časni in večni blagor, jih kršansko izrejali, lepo učili in jih tudi skrbno v šolo pošiljali.«⁶⁹ Da je bil to še vedno čas, ko so morali učitelji z veliko vneme dokazovati pomembnost šole, je potrdil članek ravnatelja Martina Poča z naslovom *Dva ugovora zastran šol*.⁷⁰ Spoznamo razmere, ki so vladale v vsakodnevem podeželskem življenju, in splošni odnos do šole. Razberemo lahko, da je v tem obdobju prevladoval dokaj negativen odnos do šole, ravnatelj pa je predvsem starše želel prepričati drugače in jim pokazati pozitivno plat, ki jo ima šola v življenju otrok. V letu 1869 so se vsi, ki so prejeli letno poročilo šole, tako kolegi učitelji, učenci in predvsem starši, srečali s filozofskim razmišljanjem o sreči – *Kdo je srečen?*,⁷¹ ki ga je napisal začasni ravnatelj šole in katehet Janez Pintbach.

Jožef Juvan (roj. 1838 na Vačah – u. 1896 v Ljubljani) je opravil pripravljalni tečaj v Gradcu in nato še izpit za 4. razred glavnih šol. Iz šole v Tržiču je leta 1865 postal 1. učitelj na glavni šoli v Črnomlju.⁷² Pomemben je bil kot predsednik Belokranjskega učiteljskega društva pa tudi kot učitelj in ravnatelj. V letu 1871 je kot ravnatelj šole napisal uvod v letno poročilo, ki je bilo sestavljeno iz dveh delov. V prvem z naslovom *Bela Krajna nekdanj in sedaj* je podal vrsto zanimivih podatkov iz zgodovine Bele krajine in tudi iz sodobnega življenja, drugi del z naslovom *Besedica staršem* pa je bil v letih, ko je nova šolska zakonodaja od leta 1869 naprej v šole prinesla vrsto sprememb, ponovno namenjen poudarjanju pomena izobrazbe: »Vse se mora tedaj izobrazevati, vse napredovati od najvišjega gospoda do najnižjega kmeta, vsak se mora učiti v svojem stanu živeti, kajti vsak stan je težaven, nikomur ni na cveticah postljano.«⁷³

Zgodovini Bele krajine se je med črnomaljskimi učitelji najbolj poglobljeno posvečal katehet Leopold Podlogar (roj. 1878 v Podlogu pri Velikih Laščah – u. 1925 na Gozdu pri Kamniku). V Črnomlju je kot duhovnik služboval med letoma 1878 in 1925; Podlogar je avtor več zgodovinskih prispevkov iz Bele krajine in Kronike mesta Črnomelj. V letnem poročilu šole je leta 1906/07 objavil članek *Kratka zgodovina ljudske šole v Črnomlju*.⁷⁴ Kot je uvodoma zapisal, se mu je zdelo primerno, da ljudje spoznajo, kako se je razvijalo šolstvo v Črnomlju in koliko truda je bilo vloženega v njegov napredek.

Prav posebno mesto med črnomaljskimi učitelji pripada učitelju Antonu Jeršinoviču⁷⁵ (roj. 1845 v Prečni pri Novem mestu – umrl 1911 v Črnomlju). Kot mlad, 17-letni učitelj, je takoj po maturi, ki jo je opravil na učiteljski pripravnici v Ljubljani, leta 1862 prišel na prvo delovno mesto v Črnomelj in na tej šoli ostal do upokojitve, dobrih 40 let. Naprej se je še dodatno izobraževal, leta 1868 je obiskoval šesttedenski kmetijsko-gospodarski tečaj na Dunaju, nato še v Mariboru. Kasneje je postal nadučitelj, nato okrajni šolski nadzornik, 1895 pa se je njegovo nadzorniško področje razširilo na novomeški, kočevski in črnomaljski okraj.

Cesar Franc Jožef je leta 1893 nadučitelju in okrajnemu šolskemu nadzorniku Antonu Jeršinoviču za izjemno delo na pedagoškem in širšem družbenem področju podelil *zlati križec za zasluge*, postal je tudi častni občan več belokranjskih občin.

⁶⁶ LP Črnomelj, 1864.

⁶⁷ UT, 1865, str. 246–248, 253–254.

⁶⁸ LP Črnomelj, 1866.

⁶⁹ LP Črnomelj, 1867.

⁷⁰ LP Črnomelj, 1868, spis je bil objavljen tudi v UT, 1868, št. 18.

⁷¹ LP Črnomelj, 1869.

⁷² Bojc, *Kratke biografije*, str. 529.

⁷³ LP Črnomelj 1871.

⁷⁴ LP Črnomelj, 1906/07.

⁷⁵ O njem in njegovem delu je bilo objavljenih že nekaj zapisov, npr. Janez Kramarič, Črnomaljska učitelja in prosvetitelja, *Rast*, 2004, str. 331–337.

Okrajna učiteljska skupščina v Črnomlju med letoma 1905 in 1910. Sedijo od leve: 3. Franc Lovšin, 5. nadzornik Josip Turk, 6. okrajni glavar Franc Orehek, bivši šolski nadzornik Anton Jeršinovič, 8. Franc Šetina, 9. Matija Bartl, 10. Valentin Burnik (SŠM, razstavna zbirka, inv. št. 967).

Najpomembnejša je njegova skrb za razvoj šolstva, kar je lepo razložil tudi staršem v uvodu letnega poročila šole leta 1871 v sestavku, ki ga je naslovil *Predragi starši!*⁷⁶ Ob pedagoškem delu učitelja Antona Jeršinoviča je pomembna njegova vloga pri ustanovitvi in delovanju okrajnega učiteljskega društva, pri razvoju šolstva in gradnji šolskih stavb v Beli krajini. Močno se je zavzemal za gospodarski napredek zaostale Bele krajine. Leta 1885 je ustanovil posojilnico v Črnomlju, poleg šolske zgradbe je imel tudi velike zasluge za izgradnjo lepe stavbe posojilnice. Aktivna je bila njegova vloga pri gasilskem društvu, čitalnici, mestni godbi in pri drugih društvih. Kot tajnik cestnega odbora se je trudil za prometno povezanost Bele krajine, aktivno je deloval v mestnem odboru. Pri svojem vnetem delu ni dovolil, da bi ga omejevala bolezen. Resnično je oral ledino na različnih področjih in se močno zavzemal za gospodarski napredek zaostale Bele krajine. V Črnomlju si je z domačinko Ano Benčič ustvaril tudi družino, imela sta tri sinove (med njimi je bil sin Anton ugleden gimnazijski profesor) in dve hčeri.⁷⁷

Šolska stavba v Črnomlju, zgrajena leta 1890 (SŠM, fototeka).

⁷⁶ LP Črnomelj, 1872.

⁷⁷ UT 1911, št. 13; SŠM, biografije učiteljev; Kramarič, Črnomaljska učitelja, str. 331–337.

Na črnomaljsko šolo je v januarju 1875 prišel 22-letni učitelj Franc Šetina (roj. 1853 v Mokronogu – u. 1916 v Črnomlju). Obiskoval je gimnazijo v Novem mestu in učiteljske v Ljubljani, kjer je leta 1874 maturiral, leta 1878 pa opravil usposobljenostni izpit. Leta 1895, ko se je razširilo področje delovanja nadzornika Jeršinoviča, je Franc Šetina prevzel vodstvo črnomaljske šole in leta 1903 postal nadučitelj. Tudi njegovo prizadevno delo so opazili v širši javnosti, zato je bil odlikovan z zlatim križcem za zasluge.

Franc Šetina je po prihodu na glavno šolo v Črnomlju hitro začel sodelovati z nadučiteljem Jeršinovičem. Tako sta skupaj razvijala osnovno in obrtno šolstvo in začela izobraževati odrasle. Jeršinovič je z učiteljem Janezom Hočvarjem leta 1874 ustanovil *Napredovalno šolo za odraslo ljudstvo*, v kateri je takoj po prihodu aktivno sodeloval tudi Šetina. Ob tem sta pospeševala kmetijstvo in druga področja gospodarstva ter aktivno sodelovala v društveni dejavnosti. Med drugim sta si prizadevala za razvoj sadjarstva. Tako sta »*potovala iz kraja v kraj po Beli krajini*«, seznanjala kmete z novimi metodami obdelovanja v kmetijstvu in praktično prikazovala novosti v vinogradništvu in sadjarstvu. Zelo pomembno delo pri izobraževanju šolske mladine in odraslega prebivalstva je Franc Šetina opravljal v šolskem vrtu. Šetina je napisal največ strokovnih uvodov v letna poročila šole: o domači vzgoji, sadjarstvu, živinoreji, vinarstvu, začetkih izseljevanja Belokranjcev v Ameriko.⁷⁸ Aktivno je deloval v različnih društvih, pri razvoju rudnika v Kanižarici, pri izgradnji belokranjske železniške proge. Veliki dan, za katerega so se tako dolgo trudili, so belokranjski učitelji s šolsko mladino dočakali 25. maja 1914, ko je v Belo krajino pripeljal prvi vlak. Šetina je bil več kot trideset let član okrajnega šolskega sveta, sicer pa si je pridobil tudi sloves izvrstnega govornika in predavatelja, v Učiteljskem tovarišu je objavljaj prispevke o delovanju učiteljstva, v mlajših letih pa je pisal mladinske pesmi in pripovedne spise.

V Črnomlju se je poročil s trgovčevno hčerko Jožefo Spreitzer. Med drugim je ženo pritegnil k ustanovitvi in delovanju šolske kuhinje.⁷⁹

Uspešen je bil učitelj Rudolf Schiller (roj. 1876 v Semiču – u. 1922 v Črnomlju), ki je na črnomaljsko šolo prišel leta 1895, takoj po maturi, v letu 1917 postal voditelj črnomaljske šole in bil naslednje leto imenovan za nadučitelja. Bil je ustanovitelj in prvi ravnatelj obrtne šole v Črnomlju (1910) in zato pomemben tudi pri razvoju poklicnega in strokovnega izobraževanja v Črnomlju. Vse tri Schillerjeve hčerke so postale učiteljice.⁸⁰

Med učiteljicami je z delovanjem v društveni dejavnosti izstopala Josipina (Pepca) Primožič (roj. 1882 v Bistri – u. 1941 v Črnomlju). Maturirala je leta 1902, leta 1904 je opravila usposobljenostni izpit in v tem letu tudi nastopila službo v črnomaljski šoli, tu prizadevno učila 35 let, za svoje delo pa prejela tudi različne pohvale. Aktivno je sodelovala pri gledališki dejavnosti, v glasbeni dejavnosti, pri poučevanju tamburaškega in pevskega zbora, predvsem pa so bili pomembni gospodinjski tečajji, za katere se je med drugim izobraževala na Dunaju v šolskem letu 1912/13.⁸¹

V Metliki je začetno obdobje šolstva pomembno zaznamoval učitelj Venceslav Šturm, saj je bil vanj vpet kar 42 let (od 1854 do 1883 oziroma do 1896). Skupaj s Schönbrunnom sta leta 1890 prevzela poučevanje na obrtno-nadaljevalni šoli.⁸² Šturm je aktivno deloval tudi v društveni dejavnosti, že leta 1859 je postal kapelnik mestne pihalne godbe. Aktiven je bil v delovanju narodne čitalnice, s tem pa je povezana tudi zanimiva prigoda, zaradi katere je moral Vincenc Šturm s prijatelji plačati kazen. Zaradi prepevanja podoknice tajniku narodne čitalnice jih je kaznoval župan Hess, nasprotnik čitalništva.⁸³

Zelo plodno je deloval tudi učitelj Franc Schönbrunn (1825–1906), ki je bil ob učiteljskem poklicu tudi vsestransko delaven, saj se je ukvarjal s slikarstvom in podobarstvom (nekaj njegovih del najdemo v nekaterih belokranjskih cerkvah) ter s homeopatijo, aktiven pa je bil tudi v raznih društvih.⁸⁴ Schönbrunn sodi med ustanovne člane prvega gasilskega društva na Slovenskem, ustanovljenega leta 1869 v Metliki.⁸⁵

Pomembno vlogo pri razvoju metliške šole in življenja v kraju je imel vodja šole Andrej Šest in njegov naslednik Valentin Burnik, ki je bil pred prvo svetovno vojno tudi predsednik Belokranjskega učiteljskega društva. Engelbert Gangl je bil pomemben pedagoški delavec, urednik (leta 1900 je začel izdajati mladinski list *Zvonček*), sokolski organizator in deželni poslanec. Močno se je zavzemal za napredek šolstva v rojstnem kraju.⁸⁶

Aktivno sta se v življenje kraja vključevala tudi učitelja Leopold Morela in Konrad Barle. Oba sta bila tudi člana Godbenega kluba, ki ga je v Metliki leta 1907 ustanovil učitelj in trgovec Milan Guštin. Morela je bil tudi tajnik leta 1907 ustanovljenega društva Belokranjski Sokol. Konrad Barle, takrat posestnik in šolski nadzornik, je bil leta 1913 med organizatorji metliškega lovskega društva.⁸⁷

⁸¹ Prav tam, str. 252–253.

⁸² Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini*, str. 98–99.

⁸³ Rus, *Kronika mesta Metlike*, I., 1999, str. 77, 88.

⁸⁴ Dular, *Pomembni Belokranjci*, str. 22.

⁸⁵ Dular, *Metliški gasilci*, str. 12–13.

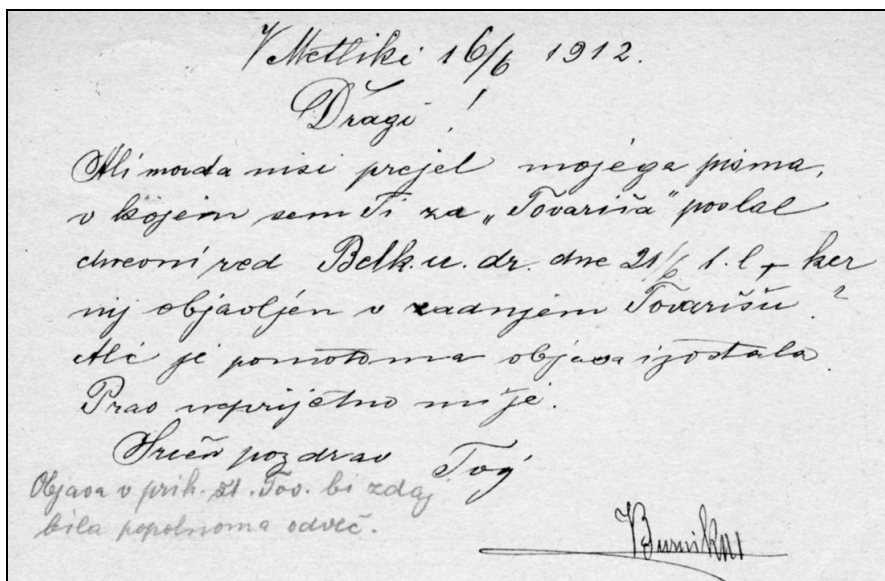
⁸⁶ Pavlič, *Razvoj šolstva v Beli krajini*, str. 99, Dular, *Pomembni Belokranjci*, str. 15.

⁸⁷ Rus, *Kronika*, str. 121, 123, 144.

⁷⁸ LP Črnomelj, 1875, 1884, 1885 in 1907.

⁷⁹ J. Kramarič, *Črnomaljska učitelja*, str. 333, 337; Balkovec Debevec, *V Črnomlju*, str. 249–252.

⁸⁰ Prav tam, str. 252.

Dopisnica Valentina Burnika, predsednika Belokranjskega učiteljskega društva predsedniku Zaveze učiteljskih društev Luku Jelencu, leta 1912 (SŠM, arhiv, Zaveza slovenskih učiteljskih društev, fasc. 30, Ad acta – Razno, 39 Dopisnice).

Šolska stavba v Podzemlju iz leta 1889 (SŠM, fototeka).

V povzetku zgodovine šole Dobljče so o zaslugah za napredek šolstva zapisali: »Največ zasluge za povzdigo in razvoj šole so imeli nadzorniki, učiteljstvo, veroučitelji in krajevni šolski odborniki. Tudi občani so rade volje pripomogli k vsestranskemu razvoju šole.« Med učitelji so se v Dobljčah še posebej spomnili prvega učitelja Janka Lokarja, ki je v kraju učil do leta 1909.⁸⁸

Pomen dela krajevnih šolskih odbornikov so izpostavili tudi v Podzemlju: »Najzaslužnejši predsedniki tukajšnjega krajevnega šolskega odbora so bili: Fužinski vodja iz Gradaca g. Anton Homatsch, ki je vršil to funkcijo in je umrl 1881, njegov naslednik je bil nadučitelj Janez Barle in nadučitelj Ribard Megušar.« O delu učiteljev pa so zapisali naslednje pohvalne besede: »Učiteljstvo je hodilo vedno z vnemo na izvenšolsko delo, stavilo svoje moči na razpolago narodu v

⁸⁸ SŠM, mapa šole Dobljče.

njegov procvit in podvig, za kar mu je bilo ljudstvo hvaležno. To je pokazala proslava 70 letnice obstoja tukajšnje šole.«⁸⁹ Janez (Ivan) Barle (roj. 1841 v Gornjih Pirničah pri Smedniku – u. 1930 v Kandiji pri Novem mestu) je učil na šoli v Podzemlju najprej med 1862 in 1866, nato od 1872 do 1893, ko je bil premeščen za nadučitelja v Šmihel pri Novem mestu. Imel je velike zasluge za razvoj sadjarstva. Za zasluge na področju sadjarstva ga je kmetijska družba odlikovala s častno svetinjo, občina Podzemelj ga je imenovala za svojega častnega občana. Luka Kožuh je v Podzemlju učil od 1866 do 1872 in je od deželnega šolskega sveta dobil pohvalo in priznanje za vestno in dobro poučevanje.⁹⁰

Tudi v Dragatušu so se zavedali, da so učitelji »zastavili vse svoje moči procvitu šole in vzgoji naroda. Med vsemi šolniki so ostali ljudstvu posebno v spominu Kavčič Franjo, Bitenc Tomaž in Podržaj Ferdinand.« V Dragatušu so posebej omenili še nadučitelja Mihaela Kosca, »ki ga hrani narod v dobrem spominu vsled njegovih zaslug za sadjarstvo in za šolski vrt.« Kosec je bil tu nadučitelj od leta 1900 do 1911.⁹¹

V Semiču so posebej izpostavili učitelja oziroma nadučitelja Matija Bartla, za katerega je šolski upravitelj Razpotnik leta 1939 zapisal, da »si je stekel velike zasluge na prosvetnem in gospodarskem polju v občini, pri tem pa ga je podpiral takratni semiški dekan Anton Aleš.«⁹² Matija Bartl je semiško šolo vodil 36 let, od leta 1886 naprej. Znan je bil kot zelo vesten in požrtvovalen učitelj. Predan je bil tudi delu na kulturnem področju. Njegovo 25-letnico vsestranskega delovanja so leta 1911 Semičani posebej počastili.⁹³

V izvlečku iz zgodovine šole v Starem trgu je takratna upraviteljica Pavla Bartol zapisala: »Izmed mož, ki so delovali na šoli, gre posebna hvala Petru Režeku, ki se je trudil dolgih 30 let kot župnik, predsednik okrajnega šolskega odbora in okrajni šolski nadzornik. Deloval je od leta 1875–1906. /... / Užival je velik ugled, ne le pri mladini, spoštovanje in ljubezen mu je izkazovala tudi širša javnost.« Za zasluge je bil odlikovan z zlatim križcem.⁹⁴ Med dobrotniki šole je pomemben tudi njen učenec dr. Jurij Štrbenc, ki je oskrbel šolsko knjižnico s knjigami za mladino in učitelje.⁹⁵

Učitelj Franc Kenda je v Beli krajini najprej učil v Semiču, nato pa na Suhorju pri Metliki. Rojen je bil leta 1839 v Idriji, tam obiskoval pripravljalnico za učitelje (1854–56), najprej je kot šolski pomočnik učil v Mengšu, kjer se je že uveljavljal tudi kot

sadjar, po prihodu v Semič pa je s tem delom še nadaljeval in dobil za pridno gojenje sadjarstva leta 1874 od kmetijske družbe tudi odlikovanje. Ni pojasnjen podatek, zakaj je bil istega leta odslovljen iz službe. Od leta 1880 naprej je učil na Suhorju pri Metliki in bil poleg sadjarstva poznan tudi kot dober organist.⁹⁶ V petindvajsetih letih službovanja na Suhorju (od 1880 do 1905) je pustil v kraju poseben pečat, kar je leta 1939 zapisala v poročilu šole takratna upraviteljica Julija Semolič. »Bil je vesten učitelj, organist in pevovodja in bil pri občanih zelo priljubljen. Še danes govore o njem. Na njegovo mesto je prišel Ivan Perko, leta 1909 pa je prevzel vodstvo šole g. Karel Pikel. Bil je dober učitelj in še boljši vrtnar. Imel je lepo drevesnico in najkrasnejše cvetlice. Bil je neupogljiv značaj.«⁹⁷

Z razvojem šole so bili zadovoljni tudi v Adlešičih, saj so zapisali: »Šola se je lepo razvijala v veselje učiteljstva in v prid učencev. Posebna zahvala za to gre pok. graščaku Petru Rauchu, ki je stal ob vsaki priliki učiteljstvu ob strani in se ni ustrašil niti materialnih izdatkov. Vnet pristaš šole je bil tudi župnik Ivan Šašel.« Med učitelji je bil najbolj priljubljen Matevž Germ (služboval 1866–1888). »Odlikoval se je s posebno vnemo za povzdig sadjarstva, za kar je bil večkrat pohvaljen in tudi obdarovan z denarnimi prispevki.« Poleg poučevanja je prevzel posle občinskega tajnika in razdelitev pošte, ki je dvakrat tedensko prišla iz Črnomlja. »Na šoli je delovalo še mnogo šolnikov, ki so vsi nadaljevali započeto delo za povzdig sadjarstva.«⁹⁸

V Preloki so prvemu učitelju Pavlu Borštniku, ki je tu poučeval dvanajst let, od odprtja šole 1866 do leta 1878 sledili drugi, med njimi je v šolskem letu 1901/02 svoje prvo učiteljsko mesto nastopil Ivan Štrukelj-Hribski, kasneje banovinski šolski nadzornik. V spominih na svoje prvo učiteljsko mesto v Preloki je v Slovenskem učitelju podal zelo zanimive opise o razmerah in navadah v kraju, o stikih z drugimi učitelji ter o svojih prvih učiteljskih izkušnjah sploh. Med drugim je Štrukelj zabeležil, kako se je šel predstaviti k takratnemu šolskemu nadzorniku Jeršinovcu v Črnomelj. »Ugleden mož je bil to; ustanovitelj in voditelj okrajne posojilnice. Spisal mi je dekret in zaprisegel me je.« Občasno so se bližnji učitelji obiskovali, tako je šel v Adlešiče k učitelju Strehovcu, o katerem »je šel glas, da je poseben strokovnjak v preračunavanju, koliko kubičnih metrov lesa je kakem gozdu«. Najbližje mu je bil sosednji hrvaški kolega v Prilišču, s katerim sta se tudi večkrat obiskovala, prav tako ljub mu je bil tudi viniški učitelj Joško Bergant, čeprav je bil njemu »politično nas-

⁸⁹ SŠM, mapa šole Podzemelj.

⁹⁰ Bojc, Kratke biografije, str. 130; Pavlič, Razvoj šolstva v Beli krajini, str. 113.

⁹¹ SŠM, mapa šole Dragatuš.

⁹² SŠM, mapa šole Semič.

⁹³ Pavlič, Razvoj šolstva v Beli krajini, str. 102.

⁹⁴ SŠM, mapa šole Stari trg.

⁹⁵ Pavlič, Razvoj šolstva v Beli krajini, str. 107.

⁹⁶ Bojc, Kratke biografije, str. 538; S. Pavlič, Razvoj šolstva v Beli krajini, str. 101.

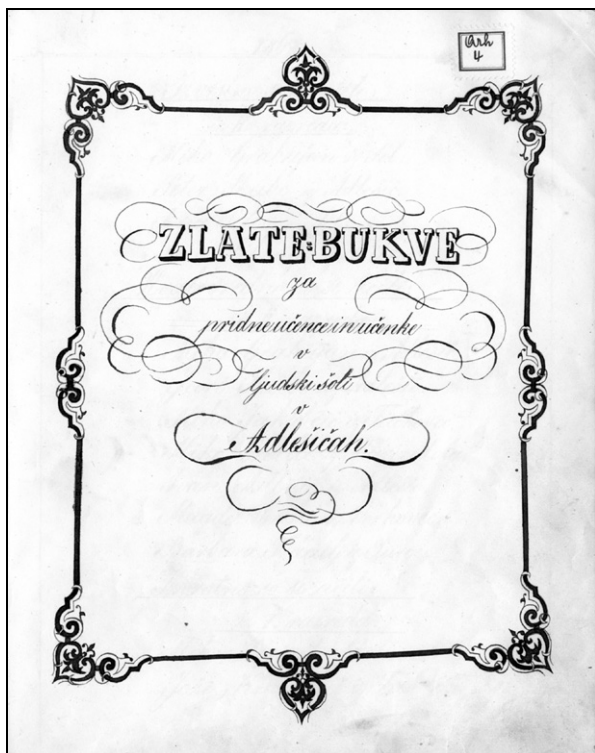
⁹⁷ SŠM, mapa šole Suhor.

⁹⁸ SŠM, mapa šole Adlešiči; Pavlič, Razvoj šolstva v Beli krajini, str. 104.

Šolska stavba v Semiču, zgrajena leta 1838 (SŠM, fototeka).

Naslovna stran zlate knjige šole v Adlešičah od leta 1867 do 1927 (SŠM, razstavna zbirka, inv. št. 1496).

protno usmerjen, vendar dobrohotno kolegialen«, nadučitelj Lovšin se mu je sicer zaradi nekega političnega nesporazuma sprva nekoliko zameril, a je kasneje na to zamero pozabil, še posebej zato, ker je imel Lovšin »za izobrazbo belokranjskega ljudstva nesporno dokaj zaslug«. Štrukelj je uspešno preстал tudi prvo nadzo-

rovanje šolskega nadzornika, pri tem pa so mu pomagali otroci, saj se mu je zdelo, da so otroci čutili z njim, »napeli so vse sile in prav dobro odgovarjali«. Ob slovesu iz Preloke mu je bilo težko pri srcu, še posebej zato, »ko je mladina tako jokala«.99

Učitelj Jurij Muhič je prišel v Sinji Vrh iz Starega trga in tu poučeval 18 let, od 1860 do 1878. Uveljavil se je predvsem kot odličen sadjar. Ko je leta 1865 požar uničil skoraj vse naselje, je učitelj Muhič pogorelcem pomagal tako, da je vsem nasadil sadno drevje. Za skrbno delo na področju sadjarstva ga je Kranjska kmetijska družba leta 1870 odlikovala s srebrno medaljo, šola pa je dobila 60 goldinarjev za nakup zemljišča za šolsko drevesnico. Siromašnim šolskim otrokom je sam priskrbel šolske potrebščine. Za marljivost in uspešnost je leta 1871 prejel pohvalo in priznanje od deželnega šolskega sveta.100

Bernard Tomšič je prišel v Vinico za učitelja leta 1836. Vneto se je lotil prosvetiteljskega dela, sodeloval pa tudi kot pisec različnih člankov v tedanjih nemških in slovenskih časopisih, kjer je med drugim ohranil zanimive zapise o ljudskih običajih v Vinici. Poročil se je z vdovo predhodnega učitelja Cvara, imela sta sinova Ivana in Ljudevita, ki sta postala učitelja, pisca in urednika. Ivan, učitelj v Trziču in Ljubljani, je bil pisec, prevajalec in urednik. Leta 1871 je osnoval mladinski list Vrtec in ga urejal 23 let. Drugi sin Ljudevit je bil učitelj v Karlovcu in v Zagrebu in je bil med drugim urednik mladinskega

99 Pavlič, Razvoj šolstva v Beli krajini, str. 114; SŠM, mapa šole Preloka, Slovenski učitelj, 1931, str. 55, 56, 95, 132, 133.

100 Pavlič, Razvoj šolstva v Beli krajini, str. 117.

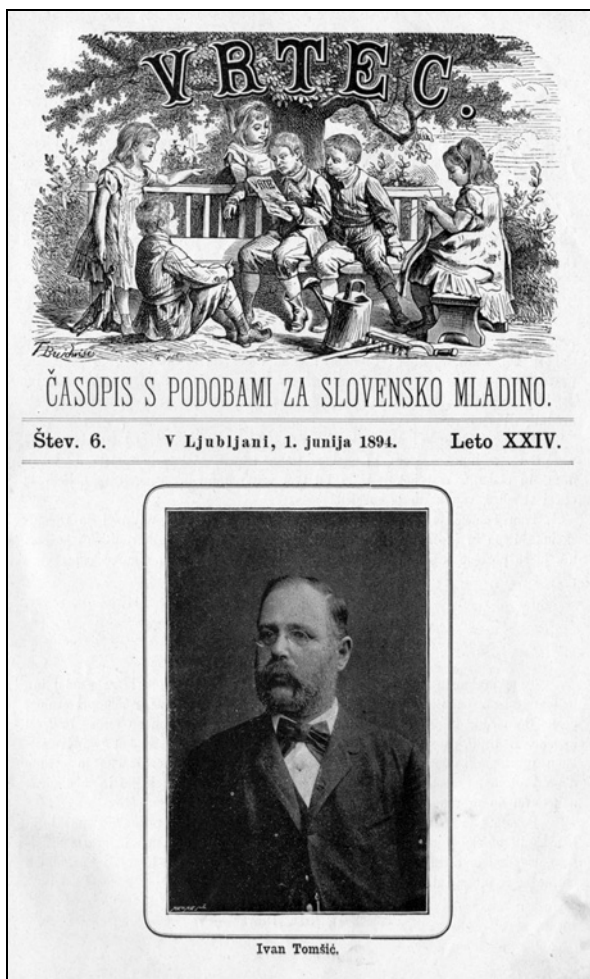
Učitelj Ivan Štrukelj-Hribski, pozneje ravnatelj in šolski nadzornik, je svojo aktivno pedagoško pot začel na šoli v Preloki (Slovenski učitelj, 1930, str. 151).

lista Bršljan. Na pomembno delo obeh bratov spominjata spominski plošči, ki sta zdaj vzdani v avli viniške šole.¹⁰¹ V pedagoškem delu v Vinici je bil prizadeven tudi učitelj Jožef Kavšek (roj. 1822 na Rdečem Kalu pri Šentvidu pri Stični – umrl za jetiko 1883 v Vinici), ki je leta 1853 dobil spričevalo za šolskega pomočnika, učil najprej v Ribnici, nato v Vinici.¹⁰² Izredno delaven vodja viniške šole od leta 1889 je bil Franjo Lovšin (1863–1931), ki je ob svojem enainštiridesetletnem učiteljskem delu v Vinici močno zaznamoval tudi društveno, kulturno, gospodarsko in politično življenje. Ustanovil je čitalnico, gasilsko društvo, hranilnico, telovadno društvo Sokol, pričel prenavljati vinograde, sodeloval pri pogozditvi. Pod psevdonimom Tihozor je objavljajl pesmi, pisal je tudi pedagoške članke in podlistke. Domačini so se v mnogih zadevah obračali k njemu po nasvet.¹⁰³ Učiteljica Leopoldina (Poldka) Bavdkova je bila nad ljudsko dediščino v Vinici očarana že ob prihodu v kraj: »Leta 1902, ko sem preživela prvi večer na Vinici, je kresovalo sedem ali pa še več skupin kresnic po viniškem okolišu. Vso noč so se vrstile kakor

¹⁰¹ Pavlič, Razvoj šolstva v Beli krajini, str. 107–108; SŠM, mapa šole Vinica; Dular, Pomembni Belokranjci, str. 44–45.

¹⁰² Bojc, Kratke biografije, str. 538.

¹⁰³ Dular, Pomembni Belokranjci, str. 45; Pavlič, Razvoj šolstva v Beli krajini, str. 108; 180 let OŠ Vinica, str. 8–9.

Ivan Tomšič, sin viniškega učitelja Bernarda Tomšiča, je bil med drugim urednik Vrta, časopisa s podobami za slovensko mladino, od leta 1871 do svoje smrti leta 1894 (Vrtec, 1894, str. 89).

*roji večernih vil bele postave po štiri in štiri s svojim vodjo od hiše do hiše in vso noč so valovali po ozračju otožni akordi: "Bog daj, Bog daj dobro leto!"*¹⁰⁴ Učiteljica Bavdkova je učila na viniški šoli 36 let (1901–1937), na pobudo nadučitelja Lovšina je zbirala belokranjsko narodno blago, preučevala je tehniko belokranjskega vezenja in ga vpeljala v šole.¹⁰⁵

Sklep

Posamezni učitelji in učiteljice, ki so od začetka šestdesetih let 19. stoletja do prve svetovne vojne delovali v šolstvu na območju Bele krajine, so v prvi vrsti jemali svoj poklic kot poslanstvo, saj so se postavili pred veliko nalogo – razširjati pomen izo-

¹⁰⁴ Slovenski narod, 1940, št. 199, str. 6. Op.: Kaže, da je v spominu na prvo viniško noč Leopoldina Bavdek pomotoma napisala letnico 1902 namesto 1901.

¹⁰⁵ Pavlič, Razvoj šolstva v Beli krajini, str. 108, Dular, Pomembni Belokranjci, str. 45.

brazbe, od tiste najbolj osnovne do različnih drugih znanj, ki so izboljšala način življenja in dela ter tako prinašala boljši kulturni, družbeni in gospodarski razvoj. Od peščice učiteljev, ki so na začetku šestdesetih let 19. stoletja v nekaj šolah v Beli krajini začeli s tem delom, so bili do let pred prvo svetovno vojno, vzporedno z napredkom šolske zakonodaje, doseženi že lepi rezultati. V dvaintridesetih belokranjskih šolah se je tik pred prvo svetovno vojno trudilo že dvainpetdeset učiteljev in učiteljic. Prva svetovna vojna je ta naraščajoči tok šolskega razvoja tudi v Beli krajini nekoliko zavrla, nov razvoj pa se je nadaljeval po izboljšanju razmer, ki jih je zapustil vojni čas, od dvajsetih let 20. stoletja naprej.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SŠM – Slovenski šolski muzej

- Arhivska zbirka, Zaveza slovenskih učiteljskih društev, Novoizvoljeni odbori, 1912, fasc. 30
- Arhivska zbirka, biografije učiteljev
- Dokumentacijska zbirka, mape šol: Adlešiči, Črnomelj, Dobljče, Dragatuš, Metlika, Podzemelj, Preloka, Semič, Sinji Vrh, Suhor, Stari trg, Vinica

TISKANI VIRI

- SŠM – Slovenski šolski muzej, arhivska zbirka, Detail-Conscription der Volksschulen in Jahre 1865, Wien, 1870 (fotokopija originala), fasc. 248.
- SŠM – Slovenski šolski muzej, dokumentacijska zbirka
  - Letno sporočilo očitne poglavitne šole Črnomeljske na koncu šolskega leta 1862.
  - Letno sporočilo očitne glavne šole v Črnomlju 1864.
  - Letno sporočilo očitne glavne šole v Črnomlju 1866.
  - Letno sporočilo očitne glavne šole v Črnomlju 1867.
  - Letno sporočilo očitne glavne šole v Črnomlju 1868.
  - Letno sporočilo očitne glavne šole v Črnomlju 1869.
  - Letno sporočilo čveterorazredne ljudske šole v Črnomlju 1871.
  - Letno sporočilo čveterorazredne ljudske šole v Črnomlju 1872.
  - Letno sporočilo Franc Jožefove ljudske šole v Črnomlju, 1896.
  - Letno sporočilo Franc Jožefove ljudske šole v Črnomlju, štirirazrednice z dvema paralelkama, 1906/07.

Povabilo k očitnemu spraševanju učencev in učenek v glavni šoli Črnomeljski, 1863.

ČASOPISI

- Popotnik*, 1892.
- Slovenski narod*, 1940.
- Slovenski učitelj*, 1902.
- Slovenski učitelj*, 1931.
- UT – *Učiteljski tovariš*, 1861, 1862, 1865, 1868, 1869, 1870, 1879, 1893, 1896, 1897, 1900, 1911, 1939.

LITERATURA

- Balkovec Debevec, Marjetka: *V Črnomlju od nekdaj bili so veseli ...*, Črnomelj v kulturnem in družabnem utripu od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne. Črnomelj : Občina, 2008.
- Bojc, Etbina: *Kratke biografije naših najstarejših šolnikov*. Ljubljana : Nova pot, 1970.
- Ciperle, Jože in Vovko, Andrej: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1988.
- Dular, Andrej: *Občina Črnomelj. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : 20. stoletje*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1985.
- Dular, Jože: *Metliški gasilci*, Metlika : Gasilsko društvo, 1969.
- Dular, Jože: *Pomembni Belokranjci*, Metlika : Belokranjsko muzejsko društvo, 1988.
- Golec, Boris: Črnomelj od nastanka trške naselbine, *Črnomaljski zbornik, zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta* (ur. Janez Weiss). Črnomelj : Občina, 2008, str. 161–201.
- Golec, Boris: Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku. 15, *Gradivo za historično topografijo. Rast*, 14, 2003, št. 6 (90), str. 603–608.
- Gros, Jakob: *Zgodovina črnomaljske šole, Letno sporočilo očitne glavne šole v Črnomlju*. Črnomelj, 1864.
- Hojan, Tatjana: *Kaj bereta Slovenski učitelj in učenec*. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1999.
- Imenik šolskih oblastnij, šol in učiteljev po Slovenkem, t. j. na slovenskem Štajerju, Kranjskem, sl. Korotanu, Primorskem in slov. Ogerskem. Ljubljana: Slovensko učiteljsko društvo, 1874, str. 56–57.
- Kramarič, Janez: Črnomaljska učitelja in prosvetitelja. *Rast*, 15, 2004, št. 3–4 (93–94), str. 331–337.
- Kramarič, Janez: Začetek šolstva v Črnomlju. *Rast*, 14, 2003, št. 1(85), str. 48–53.
- Naša šola v zrcalu časa : zbornik ob 170-letnici prve šolske stavbe v Semiču* (ur. Marjeta Lipar). Semič: OŠ Belokranjskega odreda, 2008.

- Okoliš, Stane: *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 2009.
- Pavlič, Slavica: Razvoj šolstva v Beli krajini do leta 1869. *Zbornik za historiju šolstva i prosvjete*, 6, 1971, str. 81–118.
- Podlogar, Leopold: Kratka zgodovina ljudske šole v Črnomlju. *Letno poročilo Franc Jožefove ljudske šole v Črnomlju, štirirazrednice z dvema paralelkama*. Črnomelj, 1906/07.
- Popotnikov koledar za slovenske učitelje, 1886/87*, Maribor 1887, str. 42–43.
- Popotnikov koledar za slovenske učitelje, 1894/95*, Maribor 1895, str. 66–68.
- Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja na Kranjskem, Južnem Štajerskem in Primorskem, 1904/05*, Postojna 1904, str. 23–24.
- Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja na Kranjskem, Južnem Štajerskem in Primorskem, 1914/15*, Ljubljana 1914, str. 57–59.
- Rus, Zvonko: *Kronika mesta Metlike, I*. Metlika : Belokranjsko muzejsko društvo, 1999.
- Schmidt, Vlado: Osnovna šola in osnovnošolska zakonodaja pred sto leti. *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt, Vasilij Melik, France Ostanek). Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1970.
- Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. 3. del*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1963–1966.
- Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja II. (od 1848 do 1918), katalog stalne razstave*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1999, str. 64–68.
- Šuštar, Branko: Učiteljska društva in organizacije. *Enciklopedija Slovenije*, št. 14, 2000, str. 8–9.
- Vončina, Drago: *Kronika šolstva med NOB v Beli krajini*. Ljubljana : Borec, 1978.
- Zbornik zgodovine osnovne šole Vinica, 180 let OŠ Vinica*. Vinica : Osnovna šola, 2002.

S U M M A R Y

»Teachers put all their strength into the development of schools and national education«.

Education system and teachers in White Carniola between 1860 and 1914

Education is an integral part of broader cultural, social, political and economic trends. In White Carniola, too, the development of education was closely linked to the changes in lifestyles of people and to development in broader cultural and historical contexts. The paper provides an insight into the development of education in the period from

the early 1860s to World War I. Individual teachers who worked in the education system in White Carniola regarded their profession above all as a mission when they took up the enormous task of spreading the significance of education, from the most basic level to a vast array of knowledge, to improve the way of living and working and thereby contribute to enhanced cultural, social and economic development.

In the introduction the paper summarises the data on the beginnings of education in White Carniola, from its presumed emergence in the 13th century onwards. After having overcome the initial setbacks by 1860, it was gradually put on the path of further development. Progress is shown by statistical data (the first being drawn from the Detail-Conscription der Volksschulen, 1864/65) and teachers' records concerning the developments that took place with regard to education in White Carniola. The third national Public Education Act of 1869 brought about fundamental changes to education that were reflected in the work of teachers and schools throughout the province. Progress in the teaching profession was, furthermore, facilitated by teachers' rallies and the Teachers Association of White Carniola (founded in 1870). A handful of teachers who began to work at several schools across White Carniola in the early 1860s and improved school legislation led to remarkable results in the years just prior to World War I, when thirty-two schools across White Carniola employed as many as fifty-two dedicated teachers. Their activities covered a variety of fields, from founding national reading-rooms and savings and loans banks, to taking part in fire fighters and national defence associations. Teachers also devoted considerable efforts to the advancement of agriculture in the province.

The paper presents a few notable teachers and other individuals in the field of education whose work and authority crucially contributed to the development of education, cultural life and economy in White Carniola from the early 1860s to World War I.